

Μελέτη Επάρκειας Συντάξεων

Συνοδευτική μελέτη του υπό κατάθεση νομοσχεδίου
"ΑΣΦΑΛΙΣΤΙΚΗ ΜΕΤΑΡΡΥΘΜΙΣΗ ΚΑΙ ΨΗΦΙΑΚΟΣ
ΜΕΤΑΣΧΗΜΑΤΙΣΜΟΣ ΕΦΚΑ (ε ΕΦΚΑ)"

Επιστημονικός Υπεύθυνος:
Καθηγητής Πάνος Τσακλόγλου

Φεβρουάριος 2020

Περιεχόμενα

1. Εισαγωγή	3
2. Η έννοια του «ορίου επάρκειας αξιοπρεπούς διαβίωσης»	5
2.1 Γραμμές Κινδύνου Φτώχειας	5
2.2 Όριο Ελάχιστου Εγγυημένου Εισοδήματος	8
2.3 Εύλογες Δαπάνες Διαβίωσης	9
3. Σύγκριση Ελλάδας και ΕΕ	11
4. Δεδομένα και μέθοδοι	21
4.1 Δεδομένα	21
4.2 Μέθοδοι	23
5. Εμπειρικά αποτελέσματα	25
6. Συμπεράσματα	44
Βιβλιογραφία	49
Παραρτήματα	52
Παράρτημα Α – Εύλογες Δαπάνες Διαβίωσης	52
Παράρτημα Β – Συγκρίσεις Ελλάδας με άλλες χώρες της ΕΕ	54
Παράρτημα Γ – Προσομοίωση Σεναρίου 2020	57
Παράρτημα Δ – Σύγκριση εισοδημάτων συνταξιούχων και μελών νοικοκυριών συνταξιούχων 2019 και 2020	58
Παράρτημα Ε – Εκτιμήσεις δείκτη Foster-Greer-Thorbecke (FGT)	59

1. Εισαγωγή

Σκοπός της παρούσας μελέτης είναι να παράσχει στο Υπουργείο Εργασίας και Κοινωνικών Υποθέσεων μία τεχνική βάση για τη συμμόρφωση του προς τις υπ'αρ. 1880/2019, 1888/2019, 1889/2019, 1890/2019, 1891/2019 αποφάσεις του Συμβουλίου της Επικρατείας(ΣτΕ). Οι εν λόγω αποφάσεις όπως και η προγενέστερη απόφαση 2287/2015 του ΣτΕ αναφέρουν ότι οι νομοθετικές παρεμβάσεις των μεταρρυθμίσεων του ασφαλιστικού συστήματος θα πρέπει να συνοδεύονται από επιστημονική έκθεση, η οποία θα τεκμηριώνει ότι κατά τη διαμόρφωση της νομοθετικής πρότασης ελήφθη υπόψη από το νομοθέτη το επαρκές/εύλογο επίπεδο ενός νοικοκυριού (συνταξιούχου) που του επιτρέπει να διαβιώνει με αξιοπρέπεια, εξασφαλίζοντας τους όρους όχι μόνο της φυσικής του υπόστασης (διατροφή, ένδυση, στέγαση, βασικά οικιακά αγαθά, θέρμανση, υγιεινή και ιατρική περίθαλψη όλων των βαθμίδων), αλλά και της συμμετοχής του στην κοινωνική ζωή με τρόπο που δεν αφίσταται, ουσιωδώς από τις αντίστοιχες συνθήκες του εργασιακού του βίου.

Είναι πολύ σημαντικό κατά την αναμόρφωση του συνταξιοδοτικού συστήματος να διατηρηθεί μία ισορροπία μεταξύ της ανταποδοτικότητας των παροχών βάσει των εισφορών που έχουν καταβληθεί από τον συνταξιούχο και του βαθμού αναδιανομής. Η αναδιανομή έχει τις εξής διαστάσεις: (α) αναδιανομή εντός του συστήματος, μεταξύ των συνταξιούχων, (β) αναδιανομή μεταξύ συνταξιούχων και εργαζομένων, καθώς και λοιπών φορολογούμενων, (γ) διαγενεακή δικαιοσύνη. Η πρώτη διάσταση επηρεάζεται από όλους τους κανόνες για το πώς διαμορφώνονται οι συντάξιμες αποδοχές και τα ποσοστά αναπλήρωσης, το ύψος της εθνικής σύνταξης, το θεσμοθετημένο ηλικιακό όριο συνταξιοδότησης, καθώς και τυχόν σχήματα καθαρά προνοιακού χαρακτήρα που υπάρχουν εντός του συστήματος όπως η σύνταξη ανασφάλιστων υπερηλίκων. Η δεύτερη διάσταση σε ένα διανεμητικό σύστημα όπως το ελληνικό εξαρτάται από το ύψος των συντάξεων σε σχέση με τον μέσο μισθό της οικονομίας, τη συμμετοχή του κράτους στην θεσμοθετημένη τριμερή χρηματοδότηση, καθώς και το βαθμό χρηματοδότησής του από τον κρατικό προϋπολογισμό για την κάλυψη ελλειμμάτων. Τέλος, η διαγενεακή δικαιοσύνη, στοιχείο ιδιαίτερα σημαντικό σε διανεμητικά συνταξιοδοτικά συστήματα, συνδέεται με τη δυνατότητα διατήρησης σταθερού επιπέδου επαρκών παροχών διαχρονικά σε σχέση με το ύψος των εισφορών, χωρίς να επιβαρύνονται μέσω της συσσώρευσης ελλειμμάτων οι μελλοντικές γενεές..

Γενικότερα η διατήρηση της βιωσιμότητας ενός συνταξιοδοτικού συστήματος, και η ταυτόχρονη τήρηση ισορροπίας μεταξύ ανταποδοτικότητας και επάρκειας, σε ένα περιβάλλον γηράσκοντος πληθυσμού, είναι ένα δύσκολο πρόβλημα, στο

οποίο δεν μπορούν όλα τα άτομα να διατηρηθούν στο ίδιο επίπεδο ευημερίας, χωρίς να μειωθεί η ευημερία κάποιων άλλων. Συνήθως είναι απαραίτητη η ανακατανομή των πόρων, η οποία μπορεί να γίνει (α) μεταξύ των τωρινών συνταξιούχων, (β) μεταξύ συνταξιούχων και εργαζομένων που εισφέρουν τώρα άρα στην πράξη μεταξύ τωρινών και μελλοντικών συνταξιούχων, (γ) μεταξύ συνταξιούχων και υπόλοιπων φορολογούμενων. Σύμφωνα την Ευρωπαϊκή Επιτροπή (EPC & SPC, 2019) οι πρόσφατες συνταξιοδοτικές μεταρρυθμίσεις για τη βελτίωση της βιωσιμότητας και της επάρκειας έχουν προκαλέσει ανησυχίες σχετικά με τη διατήρηση της δικαιοσύνης των συνταξιοδοτικών συστημάτων σε πολλά κράτη-μέλη.

Ειδικότερα, η επάρκεια των συντάξεων με την οποία ασχολείται η παρούσα μελέτη αναφέρεται στο βαθμό στον οποίο τα εθνικά συνταξιοδοτικά συστήματα προστατεύουν από τη φτώχεια τους ηλικιωμένους και εξασφαλίζουν τη διατήρηση ενός σταθερού εισοδήματος, όσο το δυνατόν ανάλογο προς αυτό του εργασιακού βίου του ασφαλισμένου.

Στην παρούσα μελέτη η μέτρηση της επάρκειας προσεγγίζεται με σχετικό τρόπο ως προς το βιοτικό επίπεδο της κοινωνίας. Με άλλα λόγια ο σχεδιασμός πολιτικής για το ασφαλιστικό σύστημα δεν μπορεί στηρίζεται σε αποτελέσματα που προκύπτουν μεμονωμένα από ανάλυση μόνο για τους συνταξιούχους, αλλά με συγκριτικές μεθόδους σε σχέση με τις υπόλοιπες ηλικιακές και κοινωνικοοικονομικές ομάδες

Η δομή της μελέτης έχει ως εξής: Το επόμενο κεφάλαιο (Κεφάλαιο 2) επιχειρεί να προσδιορίσει την έννοια «ορίου επάρκειας αξιοπρεπούς διαβίωσης» σε θεωρητικό αλλά και πρακτικό επίπεδο. Στο Κεφάλαιο 3 παρουσιάζεται μία σύγκριση Ελλάδας και ΕΕ ως προς διάφορες παραμέτρους του συνταξιοδοτικού συστήματος με έμφαση στη διάσταση της «επάρκειας». Το Κεφάλαιο 4 παρουσιάζει τα δεδομένα και τις μεθόδους που χρησιμοποιούνται στη μελέτη. Το Κεφάλαιο 5, που είναι ο πυρήνας της μελέτης, περιέχει τα αποτελέσματα της εμπειρικής ανάλυσης. Τέλος, το Κεφάλαιο 6 είναι αφιερωμένο στην παρουσίαση των συμπερασμάτων.

2. Η έννοια του «ορίου επάρκειας αξιοπρεπούς διαβίωσης»

Η πρώτη ερώτηση στην οποία πρέπει να απαντήσει η παρούσα μελέτη είναι πως θα μπορούσε να οριστεί ένα όριο επάρκειας αξιοπρεπούς διαβίωσης. Τόσο στην Ελλάδα όσο και σε άλλες χώρες δεν υπάρχει ένα επίσημα θεσμοθετημένο όριο αξιοπρεπούς διαβίωσης. Αντίθετα, υπάρχουν διάφορες επιστημονικές απόψεις σχετικά με τον τρόπο υπολογισμού τέτοιων ορίων. Συνήθως, τα αντίστοιχα όρια ταυτίζονται με τα όρια ή γραμμές φτώχειας ενός πληθυσμού. Οι γραμμές αυτές μπορεί να βασίζονται στο εισόδημα ή στην κατανάλωση και να προσδιορίζουν το όριο είτε με «απόλυτο» είτε με «σχετικό» τρόπο. Μετά από εξαντλητική διαβούλευση, πριν από τρεις περίπου δεκαετίες η Στατιστική Υπηρεσία της Ευρωπαϊκής Ένωσης (Eurostat) υιοθέτησε τη «σχετική» προσέγγιση με βάση την κατανομή του διαθέσιμου εισοδήματος. Αυτή είναι και η βασική προσέγγιση της παρούσας μελέτης. Όμως, για λόγους ανάλυσης ευαισθησίας των αποτελεσμάτων, χρησιμοποιούνται εναλλακτικά και άλλα όρια επάρκειας της αξιοπρεπούς διαβίωσης.

2.1 Γραμμές Κινδύνου Φτώχειας

Στη σχετική βιβλιογραφία, η έννοια του ορίου «επαρκούς διαβίωσης» ταυτίζεται με την έννοια του «ορίου φτώχειας». Οι μέθοδοι για τον ορισμό του ορίου κινδύνου φτώχειας (at-risk-of poverty threshold) που έχουν αναπτυχθεί στη βιβλιογραφία είναι πολλές, αλλά μπορούν να ομαδοποιηθούν σε δύο γενικές κατηγορίες: τις «απόλυτες» (absolutist) γραμμές και τις «σχετικές» (relativist) γραμμές. Σύμφωνα με τον απόλυτο τρόπο μέτρησης της φτώχειας, η γραμμή κινδύνου φτώχειας θα πρέπει να ορίζεται ανεξάρτητα από το επίπεδο οικονομικής ανάπτυξης της κοινωνίας στην οποία ζουν τα άτομα και, επιπρόσθετα, θα πρέπει να διατηρείται σταθερή διαχρονικά. Αντίθετα, η σχετική προσέγγιση υποστηρίζει ότι η συνολική κατανομή του εισοδήματος στην κοινωνία θα πρέπει να λαμβάνεται υπ' όψιν κατά τον ορισμό της γραμμής φτώχειας. Επομένως, η γραμμή αυτή θα πρέπει να μεταβάλλεται διαχρονικά καθώς μεταβάλλεται το συνολικό βιοτικό επίπεδο μιας κοινωνίας. Πρακτικά, αυτό σημαίνει ότι η σχετική γραμμή κινδύνου φτώχειας θα μεταβάλλεται σε αντιστοιχία με το μέσο ή το διάμεσο¹ εισόδημα μίας κοινωνίας,

¹ Διάμεση τιμή μίας κατανομής είναι εκείνη η τιμή που όταν οι παρατηρήσεις καταταγούν κατά τάξη μεγέθους, έχει τις μισές παρατηρήσεις αριστερά της και τις μισές δεξιά της. Πρακτικά, αυτό σημαίνει ότι αν σε μία κατανομή εισοδήματος κατατάξουμε όλες τις παρατηρήσεις από την χαμηλότερη (φτωχότερο άτομο) έως την υψηλότερη (πλουσιότερο άτομο), διάμεση τιμή είναι το εισόδημα του ατόμου η θέση του οποίου βρίσκεται ακριβώς στο 50% της κατάταξης.

ενώ η απόλυτη γραμμή κινδύνου φτώχειας θα είναι ανεξάρτητη από οποιοδήποτε τέτοιο μέγεθος.

Η απόλυτη προσέγγιση στη μέτρηση της φτώχειας έχει τις ρίζες της στη «θεωρία των βασικών αναγκών» (basic needs theory ή biological approach), την οποία εισήγαγε στην οικονομική επιστήμη η πρωτοποριακή έρευνα του Rowntree (1901). Ο Rowntree κοστολόγησε τα αγαθά μία «δίαιτας» απαραίτητης για επιβίωση και προσέθεσε στο κόστος διατροφής, ένα ποσό για κόστος στέγασης, ενδυμασίας και αγοράς άλλων αγαθών απαραίτητων για επιβίωση. Η μέθοδος των «προτύπων προϋπολογισμού» (budget standard approach ή income approach), η οποία έχει ευρέως χρησιμοποιηθεί για τη μέτρηση της φτώχειας στις αναπτυσσόμενες χώρες, βασίζεται στη θεωρία των βασικών αναγκών, προσδιορίζοντας και αποτιμώντας ένα απαραίτητο καλάθι αγαθών σε χρηματικούς όρους. Συνυφασμένη με αυτή την προσέγγιση είναι η λεγόμενη «άμεση προσέγγιση» (direct approach), η οποία μετράει κατευθείαν τα επίπεδα κατανάλωσης συγκεκριμένων αγαθών αντί εισοδήματος και δαπάνης. Αυτή η μέθοδος είναι ιδιαίτερα χρονοβόρα αλλά και προβληματική μεθοδολογικά ως προς τον όγκο πληροφοριών που απαιτεί. Για αυτό το λόγο στις περισσότερες μελέτες χρησιμοποιείται το εισόδημα ή η καταναλωτική δαπάνη ως το πιο κοντινό μέτρο (proxy) της πραγματικής κατανάλωσης. Σύμφωνα με τους Callan and Nolan (1991), το βασικότερο μειονέκτημα αυτών των μεθόδων είναι πως ο προσδιορισμός των απαραίτητων για την επιβίωση διατροφικών αναγκών είναι λίγο ή πολύ αυθαίρετος εφόσον οι ανάγκες μπορεί να διαφέρουν σημαντικά από άτομο σε άτομο, ενώ η μετατροπή αυτών των διατροφικών αναγκών (ως ποσό λήψης θερμίδων) και η μετατροπή τους σε ένα τελικό καλάθι το οποίο καθορίζει τα απαραίτητα αγαθά προς κατανάλωση δεν είναι εύκολο να προσδιορισθεί αντικειμενική. Αυτός είναι ο λόγος που ενώ οργανισμοί που αναλύουν συστηματικά τη φτώχεια σε αναπτυσσόμενες χώρες, όπως η Διεθνής Τράπεζα (World Bank), σχεδόν πάντα επιλέγουν «απόλυτες» γραμμές φτώχειας, οι γραμμές αυτές ορίζονται μάλλον αυθαίρετα σε χρηματικούς όρους (π.χ. ένα ή δύο δολάρια την ημέρα). Γενικότερα, οι «απόλυτες» φτώχειας χρησιμοποιούνται κυρίως στις αναπτυσσόμενες χώρες και βρίσκονται συνήθως κοντά σε αυτό που αποκαλούμε «όριο επιβίωσης».²

Οι «σχετικές» γραμμές φτώχειας έχουν υιοθετηθεί ευρέως στις αναλύσεις φτώχειας στη συντριπτική πλειονότητα των αναπτυγμένων χωρών. Σύμφωνα με αυτή την προσέγγιση, στις αναπτυγμένες χώρες ελάχιστα άτομα αντιμετωπίζουν πρόβλημα επιβίωσης και το φαινόμενο της φτώχειας ορίζεται κυρίως ως ζήτημα «σχετικής αποστέρησης» (relative deprivation) σε σύγκριση με το μέσο επίπεδο

² Παρόλα αυτά, η μέθοδος που χρησιμοποιείται στις ΗΠΑ τόσο από επίσημους εθνικούς οργανισμούς όσο και από ανεξάρτητους ερευνητές για τη μέτρηση της φτώχειας βασίζεται σε μία παραλλαγή της «απόλυτης» προσέγγισης (Orchansky, 1965).

διαβίωσης της κοινωνίας. Με άλλα λόγια, οι γραμμές αυτές θεωρείται ότι (πρέπει να) αντιστοιχούν σε επίπεδο διαβίωσης που θα μπορούσε να θεωρηθεί ως το «αξιοπρεπές» επίπεδο ως προς τη συγκεκριμένη κοινωνία αναφοράς, δηλαδή σε εκείνο το επίπεδο διαβίωσης που δίνει τη δυνατότητα στο άτομο να συμμετέχει στο σύνολο των συνηθισμένων δραστηριοτήτων μιας κοινωνίας (Atkinson 1998). Η θέση αυτή έχει υιοθετηθεί ρητά από την Ευρωπαϊκή Επιτροπή (European Commission 2004, p. 14) η οποία έχει δηλώσει ξεκάθαρα ότι «ο απόλυτος ορισμός της φτώχειας είναι λιγότερο κατάλληλος για την ΕΕ για δύο λόγους. Πρώτον, η βασική πρόκληση για την Ευρώπη είναι να πετύχει το σύνολο του πληθυσμού να μοιραστεί τα πλεονεκτήματα μιας υψηλής οικονομικής ευημερίας. Δεύτερον, αυτό που θεωρείται ως ελάχιστα αποδεκτό επίπεδο διαβίωσης εξαρτάται σε μεγάλο βαθμό από τον γενικότερο βαθμό κοινωνικής και οικονομικής ανάπτυξης».

Όταν χρησιμοποιούνται σχετικές γραμμές κινδύνου φτώχειας συνήθως αυτές ορίζονται ως ποσοστό επί του μέσου ή διάμεσου εθνικού εισοδήματος. Η πλέον ευρέως διαδεδομένη γραμμή κινδύνου φτώχειας η οποία χρησιμοποιείται στις σχετικές δημοσιεύσεις της Eurostat ορίζει τη γραμμή φτώχειας (ή, στην περίπτωση της συγκεκριμένης μελέτης, του «επαρκούς επιπέδου διαβίωσης») ως το 60% του εθνικού διάμεσου διαθέσιμου κατά κεφαλήν εισοδήματος. Παλαιότερα, χρησιμοποιούνταν ως όριο το 50% του εθνικού μέσου διαθέσιμου κατά κεφαλήν εισοδήματος, μέτρο το οποίο συνήθως δεν απείχε σημαντικά από τη νέα γραμμή φτώχειας, ήταν όμως πιο ευαίσθητο σε ακραίες τιμές της κατανομής του εισοδήματος³.

Ο προσδιορισμός της κατάλληλης γραμμής κινδύνου φτώχειας λύνει το πρόβλημα της ταυτοποίησης (identification) των ατόμων που είναι σε κίνδυνο φτώχειας σε μία κοινωνία. Το δεύτερο σημαντικό πρόβλημα που πρέπει να επιλυθεί είναι αυτό της άθροισης (aggregation) για τον προσδιορισμό του συνολικού επιπέδου φτώχειας σε μία κοινωνία. Οι περισσότερες δημοσιεύσεις διεθνών οργανισμών βασίζουν τις αναλύσεις τους στη χρήση του ποσοστού φτώχειας (headcount ratio), δηλαδή του ποσοστού του συνολικού πληθυσμού του οποίου το εισόδημα είναι χαμηλότερο από τη γραμμή φτώχειας. Παρά τη δημοφιλία του, ο δείκτης αυτός έχει πολύ σοβαρά μειονεκτήματα. Ενώ μετρά την

³ Η Eurostat παρότρυνε τη χρήση του διάμεσου αντί του μέσου εισοδήματος και η πρότασή της υιοθετήθηκε από την Επιτροπή Κοινωνικής Προστασίας της ΕΕ (EU Social Protection Committee) και την αντίστοιχη Ομάδα Εργασίας για τους Δείκτες Φτώχειας (Indicators Sub-Group for the Laeken definition of the poverty risk indicators) (για λεπτομέρειες βλ. Atkinson 2002; Atkinson et al. 2004; Atkinson et al. 2005). Πρέπει να επισημανθεί ότι ο ΟΟΣΑ στις δικές του μελέτες υιοθετεί μεν τη «σχετική» προσέγγιση, αλλά θέτει τη γραμμή φτώχειας σε χαμηλότερο επίπεδο (50% του διάμεσου διαθέσιμου εισοδήματος) – για παράδειγμα, βλ. OECD (2008).

έκταση της φτώχειας, δεν επηρεάζεται καθόλου από την έντασή της.⁴ Επιπρόσθετα, δεν είναι ευαίσθητος στην ύπαρξη ακραίας φτώχειας.⁵ Αυτός είναι ο λόγος που έχει αναπτυχθεί μία μεγάλη βιβλιογραφία σχετικά με την κατασκευή δεικτών φτώχειας που να μην έχουν αυτά τα μειονεκτήματα.

Ακολουθώντας τη σχετική βιβλιογραφία, στην παρούσα μελέτη υιοθετούμε ως «όριο επαρκούς διαβίωσης» τη «σχετική» γραμμή φτώχειας της Eurostat, δηλαδή το 60% του διάμεσου διαθέσιμου εισοδήματος της κατανομής εισοδήματος της αντίστοιχης χρονιάς. Για την ανάλυση ευαισθησίας χρησιμοποιούμε επίσης ένα υψηλότερο και ένα χαμηλότερο όριο «επαρκούς διαβίωσης, το 70% και το 50% της αντίστοιχης κατανομής. Επιπρόσθετα, σε παράρτημα της μελέτης γίνεται και χρήση της οικογένειας των δεικτών φτώχειας των Foster et al (1984), μέλη της οποίας δεν έχουν τα μειονεκτήματα του ποσοστού φτώχειας το οποίο χρησιμοποιείται στο κύριο σώμα της ανάλυσης της μελέτης.

2.2 Όριο Ελάχιστου Εγγυημένου Εισοδήματος

Αν και στις περισσότερες σχετικές μελέτες, οι ερευνητές υιοθετούν «σχετικές» προσεγγίσεις του επαρκούς επιπέδου διαβίωσης, σε λίγες σχετικά περιπτώσεις χρησιμοποιούνται διοικητικά προσδιορισμένα όρια. Το βασικό πρόβλημα σε αυτή την περίπτωση είναι ότι ενώ οι συνθήκες διαβίωσης του πληθυσμού μπορεί να μην μεταβάλλονται, οι τιμές των δεικτών φτώχειας μπορούν να μεταβληθούν λόγω της, συχνά αυθαίρετης, αναπροσαρμογής των διοικητικών ορίων. Επικουρικά, στην παρούσα μελέτη θα χρησιμοποιήσουμε δύο τέτοια όρια την ανάλυσή μας.

Κατ' αρχήν, σαν πρόσθετο εισοδηματικό όριο ελέγχου χρησιμοποιείται το όριο του ελάχιστου εγγυημένου εισοδήματος (Κοινωνικού Εισοδήματος Αλληλεγγύης) βάσει του του άρθρου 235 του ν. 4389/2016 (Α' 94) και της κατ' εξουσιοδότηση ΚΥΑ αρ. Γ.Δ.5οικ.2961-10/2017 (ΦΕΚ Β 128) όπως ισχύουν. Συγκεκριμένα όπως αναφέρεται στον αρ. 2 της εν λόγω ΚΥΑ για το μονοπρόσωπο νοικοκυριό: €200 ανά μήνα. Για κάθε επιπλέον ενήλικο μέλος του νοικοκυριού υπάρχει

⁴ Σαν ακραίο παράδειγμα μπορούμε να σκεφτούμε δύο χώρες που έχουν το ίδιο ακριβώς ποσοστό του πληθυσμού τους κάτω από τη γραμμή φτώχειας αλλά στην πρώτη χώρα όλοι οι φτωχοί να έχουν σχεδόν μηδενικά εισοδήματα και να λιμοκτονούν ενώ στη δεύτερη να απέχουν ένα μόνο ευρώ από τη γραμμή φτώχειας. Διαισθητικά, η φτώχεια πρέπει να είναι σημαντικότερο πρόβλημα στην πρώτη χώρα.

⁵ Σαν ακραίο παράδειγμα μπορούμε να σκεφτούμε δύο χώρες που έχουν το ίδιο ακριβώς ποσοστό του πληθυσμού τους κάτω από τη γραμμή φτώχειας και οι φτωχοί τους να έχουν το ίδιο μέσο εισόδημα, αλλά στην πρώτη χώρα όλοι οι φτωχοί να έχουν το ίδιο εισόδημα ενώ στη δεύτερη κάποιοι φτωχοί να απέχουν λίγα μόνο ευρώ από τη γραμμή φτώχεια ενώ κάποιοι άλλοι να έχουν σχεδόν μηδενικά εισοδήματα. Διαισθητικά, η φτώχεια πρέπει να είναι σημαντικότερο πρόβλημα στη δεύτερη χώρα.

προσαύξηση του εγγυημένου ποσού κατά 100€ ανά μήνα και για κάθε ανήλικο μέλος του νοικοκυριού: προσαύξηση του εγγυημένου ποσού κατά 50€ ανά μήνα.

2.3 Εύλογες Δαπάνες Διαβίωσης

Το τελευταίο όριο επαρκούς διαβίωσης που χρησιμοποιείται στην παρούσα μελέτη είναι το όριο των εύλογων δαπανών διαβίωσης που συνδέεται με την εφαρμογή της νομοθεσίας περί υπερχρεωμένων νοικοκυριών. Συγκεκριμένα, οι εύλογες δαπάνες διαβίωσης υπολογίστηκαν για πρώτη φορά από τη Γενική Γραμματεία Καταναλωτή του Υπουργείου Ανάπτυξης σε συνεργασία με το Συμβούλιο Οικονομικών Εμπειρογνομόνων του Υπουργείου Οικονομικών το 2014 και ενσωματώθηκαν στον κώδικα Δεοντολογίας των πιστωτικών ιδρυμάτων με τη συνεδρίαση 116./25,08.2014 της Επιτροπής Πιστωτικών και Ασφαλιστικών θεμάτων της Τράπεζας της Ελλάδος κατ' εφαρμογή της παρ.2 του αρ.1 του ν.4224/2013.

Οι εύλογες δαπάνες διαβίωσης σχετίζονται με την έννοια των προϋπολογισμών αναφοράς. Σύμφωνα με το Ευρωπαϊκό Δίκτυο Χρεών Καταναλωτών (ECDN, 2009), οι "προϋπολογισμοί αναφοράς είναι πρότυπα δαπανών για διαφορετικούς τύπους νοικοκυριών. Με βάση τη σύνθεση των νοικοκυριών (αριθμός μελών, ηλικία), το διαθέσιμο εισόδημα και ορισμένα άλλα χαρακτηριστικά (όπως η κατάσταση στέγασης, η κατοχή αυτοκινήτου, οι ειδικές ανάγκες των μελών), δίδεται ένα σχέδιο δαπανών που ταιριάζει με την κατάσταση του νοικοκυριού.

Υπάρχει μια πληθώρα προσεγγίσεων για την ανάπτυξη προϋπολογισμών αναφοράς (Citro and Michael 1995), αλλά δύο κυριαρχούν στη σχετική βιβλιογραφία. Η πρώτη προσέγγιση είναι να βασιστούν σε εμπειρικά δεδομένα και έρευνες προϋπολογισμών των νοικοκυριών. Μια άλλη μεθοδολογική προσέγγιση είναι η σύσταση ομάδων εργασίας εμπειρογνομόνων (π.χ. επιστημόνων για τη διατροφή), ώστε να συνθέτουν καλάθια αγαθών και υπηρεσιών, να καταναλώνουν και να υπολογίζουν το κόστος τους σε συνεχή βάση σύμφωνα με τον δείκτη ΔΤΚ.

Σύμφωνα με μια ανασκόπηση των προϋπολογισμών αναφοράς στην Ευρώπη, που πραγματοποιήθηκε από τους Storms et al. (2014), 23 χώρες της ΕΕ έχουν κατασκευάσει τους προϋπολογισμούς αναφοράς τις τελευταίες τέσσερις δεκαετίες που εξακολουθούν να χρησιμοποιούνται. Οι πιο συχνές χρήσεις αυτών είναι η εκτίμηση του κατάλληλου βιοτικού επιπέδου, η αξιολόγηση της επάρκειας των κοινωνικών παροχών, η μέτρηση της έκτασης της φτώχειας, ο έλεγχος της εγκυρότητας των σχετικών ορίων φτώχειας εισοδήματος και η επάρκεια των μισθών.

Το όριο των εύλογων δαπανών διαβίωσης το οποίο χρησιμοποιούμε έχει εκτιμηθεί μέσω των αναφερόμενων δαπανών των νοικοκυριών για την κατανάλωση επιλεγμένων καλαθιών αγαθών και υπηρεσιών και ερμηνεύεται ως το επίπεδο εισοδήματος που πρέπει να κατέχει το νοικοκυριό ώστε να είναι σε θέση να καλύψει το επίπεδο των εύλογων δαπανών διαβίωσης.

Ο υπολογισμός των εύλογων δαπανών διαβίωσης στηρίζεται στα στοιχεία της Έρευνας Οικογενειακών Προϋπολογισμών (ΕΟΠ) που διενεργείται κάθε χρόνο από την Ελληνική Στατιστική Υπηρεσία. Για τον αρχικό υπολογισμό των εύλογων δαπανών διαβίωσης έγινε χρήση της ΕΟΠ του 2012. Δεδομένου, ότι η κατανάλωση τα έτη μετά το 2014 ήταν συνεχώς μειούμενη, ακολουθώντας την ίδια μεθοδολογία, αν γινόταν αναθεώρηση αυτή θα ήταν προς τα κάτω. Οι βασικές δαπάνες που περιλαμβάνονται στην κατασκευή του καλαθιού των εύλογων δαπανών διαβίωσης των νοικοκυριών καθώς και ο πίνακας των εύλογων δαπανών διαβίωσης όπως αυτές προσδιορίστηκαν το 2014 και ισχύουν φαίνονται στον Παράρτημα Α. Πέραν του ότι οι εκτιμήσεις αυτού του ορίου επαρκούς διαβίωσης βασίζεται στα δεδομένα του 2012, υπάρχει και άλλος λόγος που το όριο αυτό εμφανίζεται αρκετά υψηλό σε σύγκριση με τα υπόλοιπα μέτρα που χρησιμοποιούνται στην παρούσα μελέτη. Αντίθετα από τα άλλα όρια που ορίζονται σε σχέση με το μέσο εισόδημα, το όριο αυτό ορίζεται σε σχέση με τη μέση κατανάλωση των νοικοκυριών η οποία λόγω αρνητικής αποταμίευσης στα χρόνια της κρίσης είναι υψηλότερη του μέσου διαθέσιμου εισοδήματος.

3. Σύγκριση Ελλάδας και ΕΕ

Στο πλαίσιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης τόσο η βιωσιμότητα των συνταξιοδοτικών συστημάτων των κρατών-μελών όσο και η επάρκεια των συντάξεων, σε μία κοινωνία που γηράσκει, είναι από τα πιο σημαντικά θέματα με τα οποία ασχολείται το Συμβούλιο Οικονομικών και Δημοσιονομικών Θεμάτων (ECOFIN) καθώς και το Συμβούλιο Απασχόλησης, Κοινωνικής Πολιτικής, Υγείας και Καταναλωτών (EPSCO). Τα εν λόγω θέματα απασχολούν την Επιτροπή Οικονομικής Πολιτικής (EPC) και την Επιτροπή Κοινωνικής Προστασίας (SPC) των ανωτέρω Συμβουλίων, οι οποίες εκδίδουν ανά τρία χρόνια την Έκθεση για τη γήρανση του πληθυσμού: Οικονομικές και δημοσιονομικές προβολές για τα κράτη μέλη της ΕΕ (European Commission, 2018a)⁶ και την Έκθεση για την Επάρκεια των Συντάξεων (European Commission, 2019a) αντίστοιχα. Επιπλέον, δημοσιεύουν και μία κοινή ενδιάμεση έκθεση στην οποία τοποθετούνται με κοινά συμπεράσματα (EPC & SPC, 2020).

Η έκθεση για τη γήρανση του πληθυσμού (Ageing Report) παρέχει μακροπρόθεσμες δημοσιονομικές προβλέψεις που δείχνουν σε ποιες χώρες, πότε και σε ποιο βαθμό οι πιέσεις από τη γήρανση του πληθυσμού θα επιταχυνθούν. Οι αναλογιστικές προβολές που εκπονούνται στα πλαίσια της έκθεσης υποδεικνύουν αν υπάρχει άμεση ή μελλοντική ανάγκη για σχεδιασμό πολιτικών προκειμένου να αντιμετωπιστούν οι δημοσιονομικές πιέσεις που δημιουργούνται από τις προβλεπόμενες μακροοικονομικές συνθήκες και τις δημογραφικές τάσεις. Οι προβλέψεις τροφοδοτούν μια σειρά πολιτικών συζητήσεων και διαδικασιών σε επίπεδο ΕΕ, συμπεριλαμβανομένης της Στρατηγικής «Ευρώπη 2020», ενώ χρησιμοποιούνται στα πλαίσια του Ευρωπαϊκού Εξαμήνου, μεταξύ άλλων, για τον καθορισμό του μεσοπρόθεσμων δημοσιονομικών στόχων (ΜΔΣ), στην αξιολόγηση της βιωσιμότητας των δημόσιων οικονομικών που πραγματοποιείται στο πλαίσιο του Συμφώνου Σταθερότητας και Ανάπτυξης (βλ. European Commission 2018c).

Η έκθεση για την Επάρκεια των Συντάξεων (Pension Adequacy Report) αναλύει την επάρκεια των τρεχουσών και μελλοντικών συντάξεων, δηλαδή: πώς συμβάλλουν στη διατήρηση του εισοδήματος ανδρών και γυναικών κατά τη διάρκεια της συνταξιοδότησής τους και την πρόληψη της φτώχειας των ηλικιωμένων. Στόχος της είναι να βοηθήσει τα κράτη-μέλη στο σχεδιασμό συνταξιοδοτικών συστημάτων που εξασφαλίζουν την επάρκεια, διατηρώντας παράλληλα οικονομικά βιώσιμη ανάπτυξη. Η έκθεση για την επάρκεια των

⁶ Ειδικά για τα αποτελέσματα για την Ελλάδα βλ. (NAA, 2018 & 2019)

συντάξεων εκδίδεται κάθε τρία χρόνια, αλληλοσυμπληρώνοντας την έκθεση για τη γήρανση του πληθυσμού.

Η αρχή 15 του ευρωπαϊκού πυλώνα των κοινωνικών δικαιωμάτων τονίζει το δικαίωμα των εργαζομένων και των αυτοαπασχολούμενων να λαμβάνουν συντάξεις ανάλογες με τις εισφορές τους που θα τους εξασφαλίζουν επαρκή εισοδήματα. Πρόσθετα τονίζει το δικαίωμα των γυναικών και των ανδρών να έχουν ίσες ευκαιρίες στα συνταξιοδοτικά δικαιώματα και τέλος το δικαίωμα όλων των ηλικιωμένων σε πόρους που τους εξασφαλίζουν μία αξιοπρεπή διαβίωση European Commission (2017).

Ειδικότερα, η επάρκεια των συντάξεων αναφέρεται στο βαθμό στον οποίο τα εθνικά συνταξιοδοτικά συστήματα στην ΕΕ προστατεύουν από τη φτώχεια τους ηλικιωμένους και εξασφαλίζουν τη διατήρηση του εισοδήματος για αυξημένες πλέον περιόδους συνταξιοδότησης, λόγω της αύξησης του προσδόκιμου επιβίωσης. Αναπόφευκτο μέτρο, στο οποίο έχουν καταφύγει όλα τα κράτη-μέλη για τη βελτίωση της βιωσιμότητας του συστήματος αλλά και την εξασφάλιση επαρκών συντάξεων είναι η επιμήκυνση του εργασιακού βίου. Για να επιτευχθεί αυτό, τα κράτη μέλη έχουν αυξήσει τα θεσμοθετημένα ηλικιακά όρια συνταξιοδότησης, έχουν περιορίσει τις δυνατότητες για πρόωρη συνταξιοδότηση, και έχουν ενισχύσει τα κίνητρα για παραμονή στην εργασία. Σε πολλές χώρες, συμπεριλαμβανομένης και της Ελλάδος, οι μεταρρυθμίσεις περιλαμβάνουν την εισαγωγή μηχανισμών αυτόματης αύξηση των ηλικιακών ορίων συνταξιοδότησης ώστε να υπάρχει άμεση σύνδεση με τη δημογραφική αλλαγή.

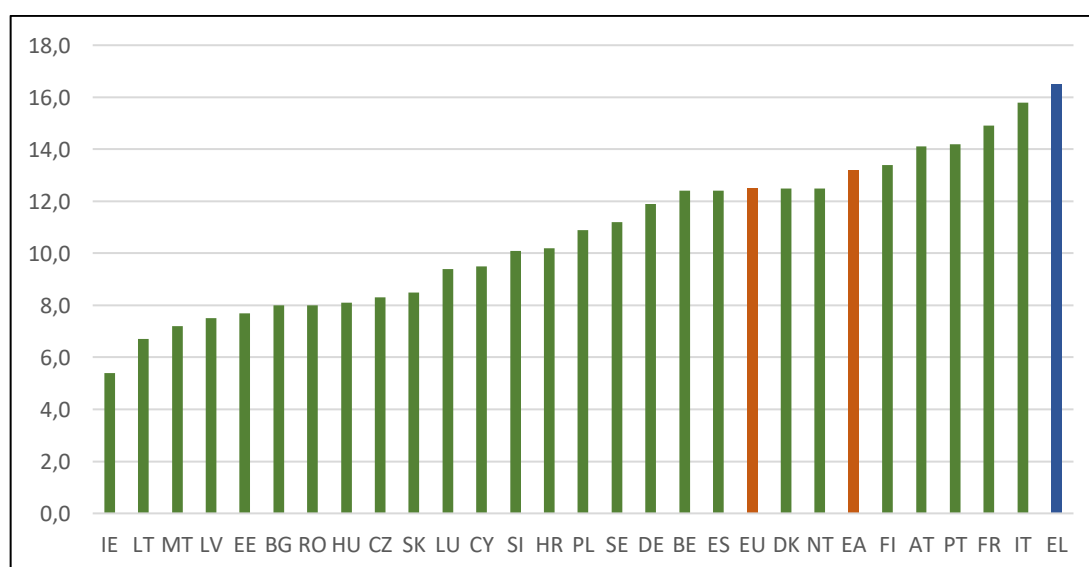
Ένα θέμα, το οποίο δεν καλύπτεται άμεσα ούτε από την έκθεση των Επιπτώσεων Γήρανσης του Πληθυσμού (Ageing Report) ούτε από την Έκθεση Επάρκειας των Συντάξεων (Pension Adequacy) είναι το θέμα της διαγενεακής δικαιοσύνης των συνταξιοδοτικών συστημάτων σε κοινωνίες που αντιμετωπίζουν γήρανση του πληθυσμού, άρα συνεχώς αυξανόμενες ανάγκες για δαπάνες σε υγειονομική περίθαλψη, συντάξεις και άλλες παροχές για την τρίτη ηλικία. Στο πλαίσιο ενός αυξανόμενου ποσοστού εξάρτησης (dependency ratio), οι δημόσιες δαπάνες που συνδέονται με την ηλικία οδηγούν σε αυξημένες φορολογικές επιβαρύνσεις στις μελλοντικές γενιές. Αυτό δημιουργεί ερωτήματα για ισότητα μεταξύ των γενεών που δεν μπορούν να μετρηθούν με τους τυπικούς δημοσιονομικούς δείκτες, ούτε με τις παραδοσιακές μετρήσεις της βιωσιμότητας των δημόσιων οικονομικών. Σε μια πρόσφατη μελέτη, οι Arévalo et al. (2019) αποδεικνύουν ότι υπάρχουν διαχρονικές και οι διαγενεακές ανισορροπίες (intertemporal and intergenerational imbalances), και ότι τα συνταξιοδοτικά συστήματα της ΕΕ αντιμετωπίζουν μακροπρόθεσμα προκλήσεις δημοσιονομικής βιωσιμότητας που βασίζονται στις τρέχουσες πολιτικές και ότι υπάρχουν διαγενεακά ζητήματα με το βάρος της προσαρμογής να πέφτει στις μελλοντικές γενιές. Αυτή η τρίτη παράμετρος για

τη διαγενεακή δικαιοσύνη θα πρέπει επίσης να λαμβάνεται υπόψη ταυτόχρονα με την βιωσιμότητα και την επάρκεια των συντάξεων, όταν κρίνονται από τη δικαιοσύνη οι παράμετροι του ασφαλιστικού συστήματος.

Στον Πίνακα Β1 του Παραρτήματος Β παρουσιάζεται η εξέλιξη του λόγου εξάρτησης των ηλικιωμένων, ο οποίος ορίζεται ως ο λόγος του πληθυσμού των ατόμων άνω των 65 ετών προς τον πληθυσμό ηλικίας 20-64 (δυννητικά εργαζόμενο πληθυσμό). Ο λόγος αυτός προβλέπεται να αυξηθεί δραματικά τις επόμενες δεκαετίες στα περισσότερα κράτη-μέλη της ΕΕ. Ειδικά για την Ελλάδα, ο λόγος ξεκινάει στο έτος βάσης από 36,2% και υπερδιπλασιάζεται φτάνοντας το 2050 στο 77,3% βάσει των πληθυσμιακών προβολών της Eurostat που χρησιμοποιήθηκαν στην Μελέτη για τις Επιπτώσεις της Γήρανσης του πληθυσμού το 2018 (European Commission, 2018a).

Στον Γράφημα 3.1 παρουσιάζεται η συνολική συνταξιοδοτική δαπάνη κάθε κράτους μέλους ως ποσοστό στο ΑΕΠ όπως προκύπτει από τα τελευταία διαθέσιμα στοιχεία της Eurostat για το 2017. Η Ελλάδα βρίσκεται στην υψηλότερη θέση παρά τις συνεχείς μεταρρυθμίσεις στο συνταξιοδοτικό σύστημα. Σε αυτό συμβάλει και η μεγάλη πτώση του παρονομαστή, δηλαδή του Ακαθάριστου Εγχώριου Προϊόντος, τα χρόνια της κρίσης. Βάσει της τελευταίας διαθέσιμης δημοσιευμένης αναλογιστικής μελέτης για την Ελλάδα (ΝΑΑ, 2019), αυτό το ποσοστό πέφτει στο 14,7 % το 2020, στο 13,2% το 2030 και στο 11,7% στο τέλος της προβολής το 2070.

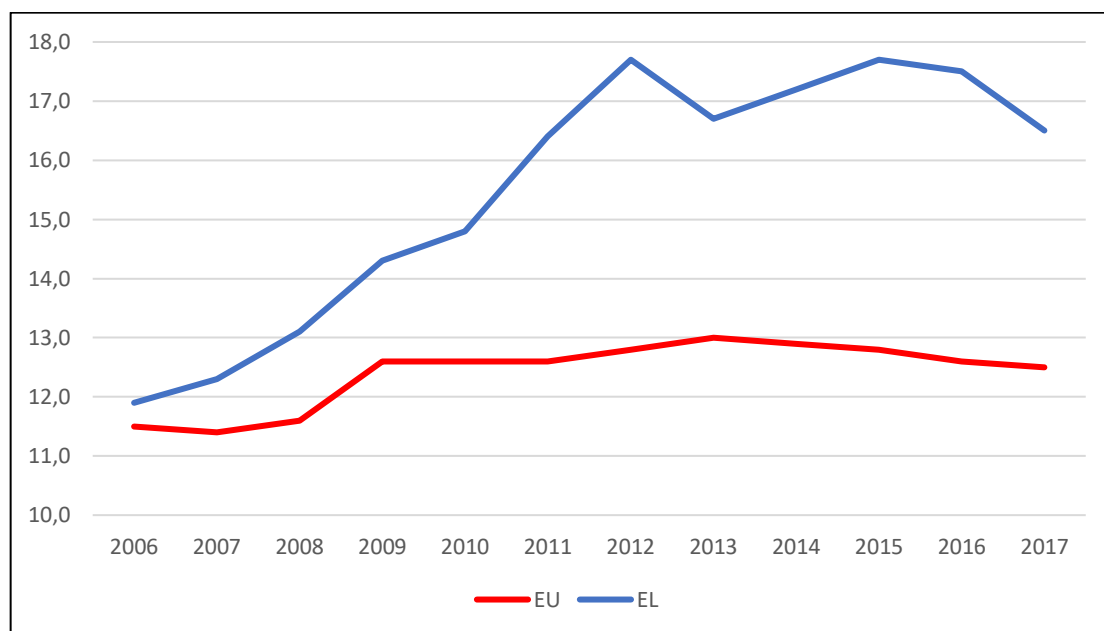
**Γράφημα 3.1. Συνταξιοδοτική δαπάνη ως ποσοστό του ΑΕΠ
στα κράτη-μέλη της ΕΕ (2017)**

Πηγή: EUROSTAT, ESPPROS 2018

Στο Γράφημα 3.2 φαίνεται η εξέλιξη της συνταξιοδοτικής δαπάνης Ελλάδας σε σύγκριση με ΕΕ (%ΑΕΠ) κατά την περίοδο 2006-2017. Ενώ στην αρχή της περιόδου το ποσοστό της συνταξιοδοτικής δαπάνης στην Ελλάδα δεν διέφερε ουσιωδώς από αυτό της ΕΕ, μεταξύ 2006 και 2012 ακολουθεί σταθερά ανοδική πορεία και σταθεροποιείται σε ιδιαίτερα υψηλά επίπεδα τα επόμενα χρόνια.

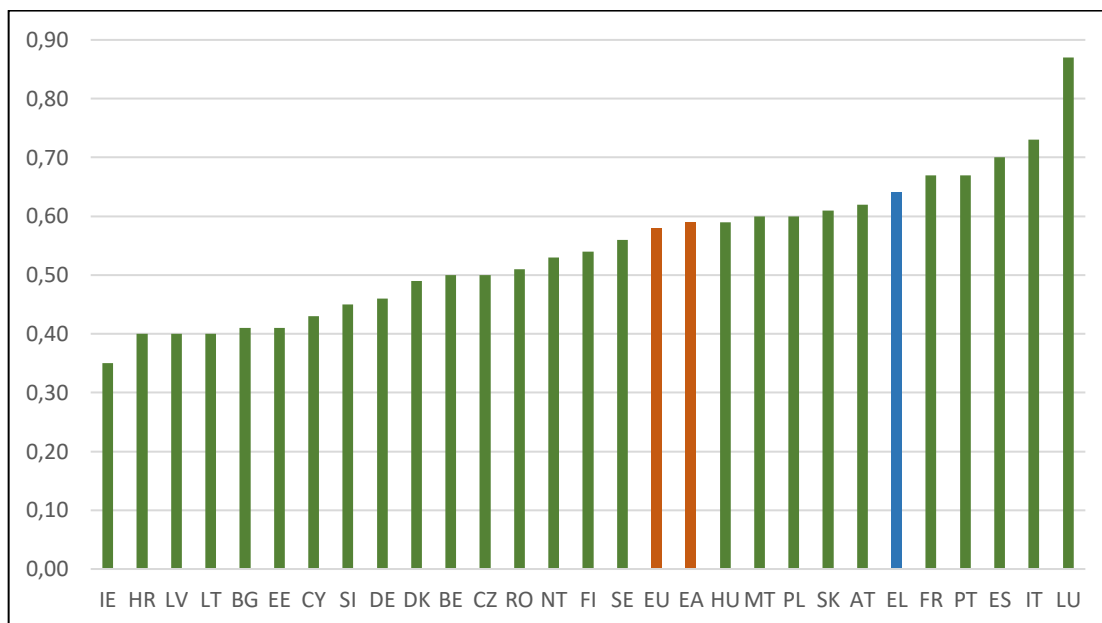
**Γράφημα 3.2. Εξέλιξη συνταξιοδοτικής δαπάνης ως ποσοστό του ΑΕΠ
σε Ελλάδα και ΕΕ (2006-2017)**

Πηγή: EUROSTAT, ESPPROS 2018

Η διατήρηση του εισοδήματος (income maintenance) περιγράφει την ικανότητα των συνταξιοδοτικών συστημάτων να βοηθούν τους ανθρώπους να διατηρούν το βιοτικό τους επίπεδο μετά τη συνταξιοδότησή τους και συνήθως μετράται συγκρίνοντας τα εισοδήματα από τη σύνταξη με το εισόδημα από την εργασία. Η τρέχουσα ικανότητα διατήρησης του εισοδήματος των συνταξιοδοτικών συστημάτων μπορεί να μετρηθεί κατά κάποιον τρόπο με το Συνολικό Ποσοστό Αναπλήρωσης Συντάξεων (Aggregate Replacement Ratio for Pensions) που παρουσιάζεται για το 2018 στο Γράφημα 3.3. Ο λόγος ποικίλλει σημαντικά μεταξύ των κρατών-μελών. Ο μέσος όρος της ΕΕ βρίσκεται περίπου στο 0,58. Η Ελλάδα κατέχει την πέμπτη υψηλότερη θέση με 0,64. Στις υψηλότερες θέσεις βρίσκονται το Λουξεμβούργο με μεγάλη απόσταση από τις υπόλοιπες χώρες, η Ιταλία, η Ισπανία, η Πορτογαλία και η Γαλλία.

**Γράφημα 3.3. Συνολικό ποσοστό αναπλήρωσης συντάξεων
στα κράτη-μέλη της ΕΕ (2018)**

Πηγή: EUROSTAT, EU-SILC 2018

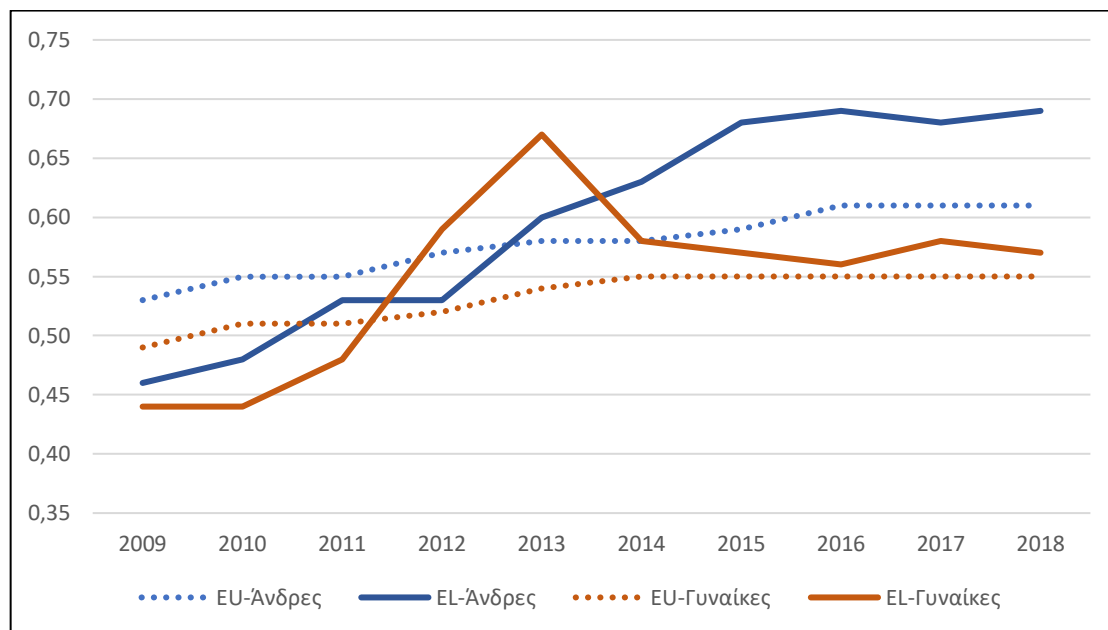
Σημείωση: Ο δείκτης ορίζεται ως ο λόγος των μέσων αποδοχών από συντάξεις (εξαιρουμένων άλλων επιδομάτων) για την ηλικιακή ομάδα 65-74 προς τις διάμεσες αποδοχές από μισθούς της ηλικιακής ομάδας 50-59 ετών

Αυτό που παρουσιάζει ιδιαίτερο ενδιαφέρον είναι η τάση του εν λόγω δείκτη για την περίοδο 2009-2017 όταν διασπάται ανά φύλλο. Αυτό που διαπιστώνεται στο Γράφημα 3.4 είναι ότι ενώ για την περίοδο 2009-2013 η εξέλιξη του συνολικού ποσοστού αναπλήρωσης συντάξεων ήταν θετική τόσο για τους άνδρες όσο και για τις γυναίκες και με υψηλότερο ρυθμό μεταβολής για τις γυναίκες, ύστερα από το 2013, οι περικοπές των συντάξεων στην Ελλάδα έπληξαν περισσότερο το ποσοστό αναπλήρωσης των γυναικών. Πάντως, τα ποσοστά αναπλήρωσης της Ελλάδας είναι υψηλότερα από αυτά του μέσου όρου της ΕΕ τόσο για τους άνδρες όσο και για τις γυναίκες.

Χρησιμοποιώντας τα αποτελέσματα της τελευταίας έκθεσης των Επιπτώσεων Γήρανσης του Πληθυσμού (European Commission, 2018a), βλέπουμε στον Πίνακα Β2 στο Παράρτημα Β ότι η Ελλάδα στο έτος βάσης 2016 καθώς και στο 2020 έχει το υψηλότερο benefit ratio⁷ από όλα τα κράτη-μέλη της ΕΕ, το οποίο ορίζεται ως ο λόγος της μέσης σύνταξης προς το μέσο μισθό σε κάθε έτος. Στη συνέχεια σταδιακά πέφτει, αλλά παραμένει σε υψηλά επίπεδα σε σχέση με της υπόλοιπες

⁷ Βλέπε αναλυτικό ορισμό και ερμηνεία στο Παράρτημα Β

**Γράφημα 4. Εξέλιξη του συνολικού ποσοστού αναπλήρωσης
σε Ελλάδα και ΕΕ για άνδρες και γυναίκες (2009-2018)**

χώρες της ΕΕ. Στο τέλος της προβολής βρίσκεται στην 4^η υψηλότερη θέση⁸. Αντίστοιχα, στον Πίνακα Β3 του Παραρτήματος Β, η θέση της Ελλάδας είναι υψηλή, μέσα στις τρεις πρώτες, τόσο στην αρχή όσο και στο τέλος της προβολής και στο Gross replacement rate at retirement % (Old-age earnings-related pensions)⁹ το οποίο ορίζεται ως ο λόγος της πρώτης σύνταξης αυτών που συνταξιοδοτούνται ως προς τον τελευταίο μισθό που έπαιρναν πριν τη συνταξιοδότηση¹⁰.

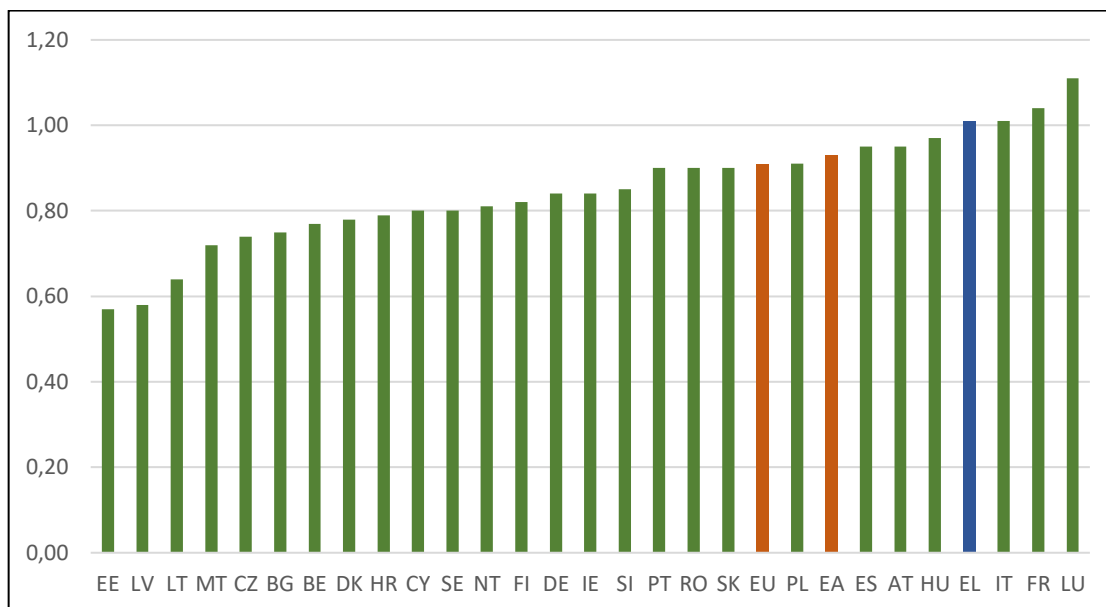
Ένας πρόσθετος δείκτης σύγκρισης του επιπέδου επάρκειας των συντάξεων είναι το σχετικό διάμεσο εισόδημα των ηλικιωμένων (65+) σε σχέση με τα εισοδήματα του υπόλοιπου πληθυσμού. Οι σχετικές εκτιμήσεις που παρατίθενται στο Γράφημα 3.5 διαφέρουν σημαντικά μεταξύ των κρατών-μελών και κυμαίνονται από 0,57 για την Εσθονία σε 1,11, για το Λουξεμβούργο. Ο μέσος όρος της ΕΕ είναι στο 0,91, ενώ η Ελλάδα βρίσκεται στην τέταρτη θέση με 1,01, πίσω από το Λουξεμβούργο, τη Γαλλία και την Ιταλία.

⁸ Η σύγκριση αφορά στις παραμέτρους του συστήματος όπως είχαν διαμορφωθεί έως τον 08/2017 και δεν (βλ. NAA 2018) και δεν περιλαμβάνει τις επεκτατικές αλλαγές του 2019 για τις οποίες η Ελλάδα εξετάστηκε πρόσθετα στο Ageing Working Group με τη διαδικασία του peer review τον Οκτώβριο του 2019 (βλ. NAA 2019)

⁹ Βλέπε αναλυτικό ορισμό και ερμηνεία στο Παράρτημα Β.

¹⁰ Αυτός ο λόγος είναι διαφορετικός από το Συνολικό Ποσοστό Αναπλήρωσης Συντάξεων του Γραφήματος 4., το οποίο έχει διαφορετικό ορισμό. Επίσης δεν πρέπει να συγχέονται με τα ποσοστά αναπλήρωσης (accrual rates) με τα οποία υπολογίζεται το ανταποδοτικό κομμάτι της σύνταξης του ν. 4387/2016.

Γράφημα 3.5. Σχετικό διάμεσο εισόδημα ατόμων ηλικίας 65+ προς τον υπόλοιπο πληθυσμό στα κράτη-μέλη της ΕΕ (2018)

Πηγή: EUROSTAT, EU-SILC 2018

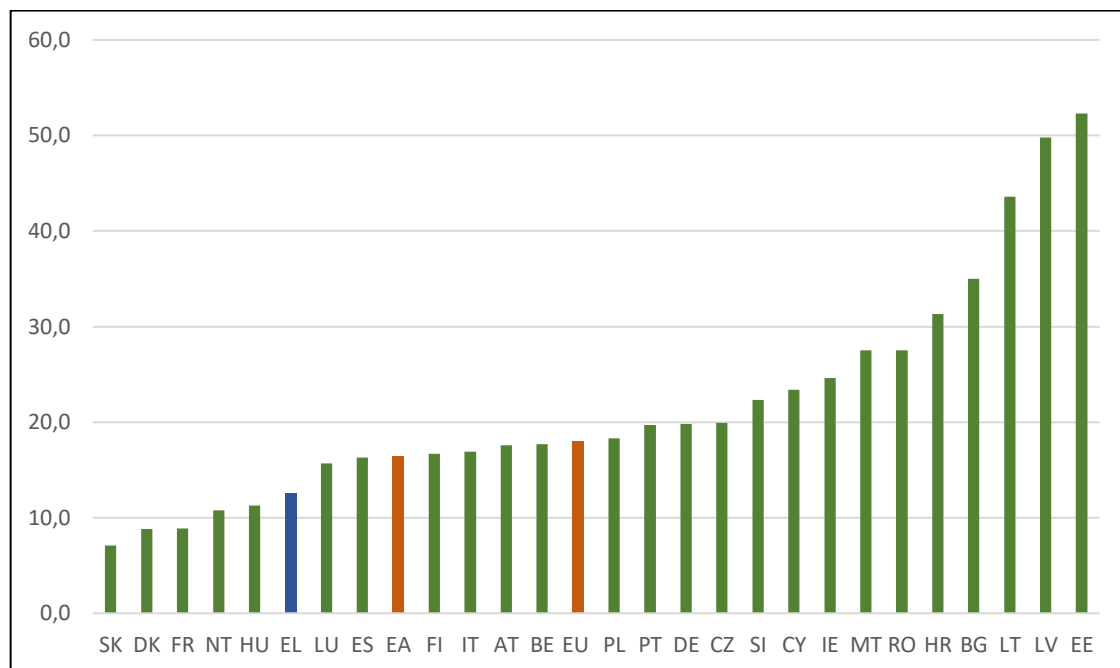
Σημείωση: Σημειώση: Ο δείκτης ορίζεται ως ο λόγος του διάμεσου ισοδύναμου διαθέσιμου εισοδήματος των ατόμων από 65 ετών και άνω προς το αντίστοιχο διάμεσο ισοδύναμο εισόδημα για τα άτομα κάτω των 65

Το τελευταίο τμήμα των συγκρίσεων Ελλάδας-ΕΕ έχει να κάνει με τον κίνδυνο φτώχειας των ηλικιωμένων. Στο Γράφημα 3.6 απεικονίζεται ο κίνδυνος φτώχειας των ηλικιωμένων ατόμων στα κράτη-μέλη της ΕΕ το 2018. Στην Ελλάδα, το αντίστοιχο ποσοστό, 12,6% , είναι πολύ χαμηλότερο του κοινοτικού μέσου όρου, 18,0%, στη χώρα μας δε καταγράφεται το πέμπτο χαμηλότερο ποσοστό σε σύγκριση με τα άλλα κράτη-μέλη της ΕΕ.

Το Γράφημα 3.7 το οποίο απεικονίζει το ποσοστό κινδύνου φτώχειας των ηλικιωμένων στην Ελλάδα και την ΕΕ κατά την περίοδο 2007-2018 δείχνει ότι η σχετική θέση της Ελλάδας την προηγούμενη δεκαετία ήταν διαφορετική. Πιο συγκεκριμένα, η πτώση του σχετικού κινδύνου στην Ελλάδα ξεκινά το 2011 και πέφτει κάτω από τον κοινοτικό μέσο όρο μόλις το 2015.¹¹

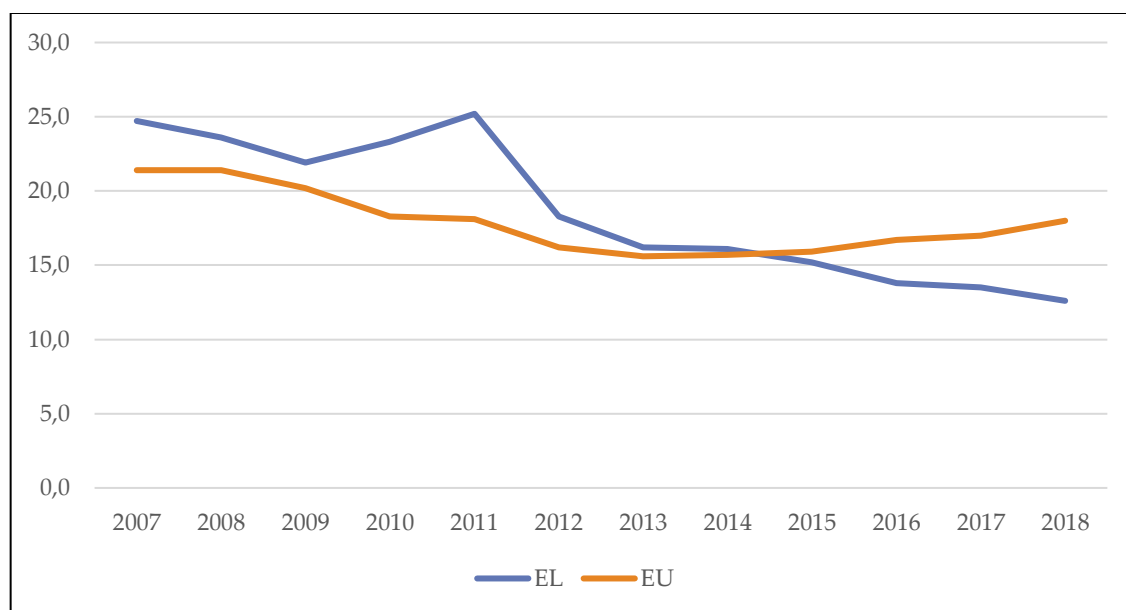
¹¹ Προφανώς, όπως θα σχολιασθεί σε επόμενο κεφάλαιο, αυτό δεν υπονοεί ότι βελτιώθηκε σε απόλυτους όρους η θέση των ηλικιωμένων, αλλά ότι χειροτέρευσε περισσότερο η θέση των άλλων ηλικιακών ομάδων.

Γράφημα 3.6. Κίνδυνος φτώχειας ατόμων ηλικίας 65+ στα κράτη-μέλη της ΕΕ (2018)

Πηγή: EUROSTAT, EU-SILC 2018

Γράφημα 3.7. Κίνδυνος φτώχειας ατόμων ηλικίας 65+ Στην Ελλάδα και την ΕΕ (2007-2018)

Πηγή: EUROSTAT, EU-SILC 2018

Πίνακας 3.1: Λόγος ποσοστού φτώχειας ηλικιωμένων προς ποσοστό φτώχειας γενικού πληθυσμού στην ΕΕ: 2009-2018

	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018
EU	1.0	0.8	0.8	0.8	0.7	0.7	0.8	0.8	0.8	0.9
EA	0.9	0.8	0.8	0.8	0.7	0.7	0.7	0.7	0.8	0.8
BE	1.2	1.1	1.1	1.1	1.0	0.8	0.8	0.9	0.9	0.9
BG	1.7	1.4	1.3	1.2	1.2	1.0	1.4	1.1	1.4	1.3
CZ	0.8	0.7	0.7	0.7	0.7	0.7	0.8	0.8	1.2	1.5
DK	1.5	1.2	1.0	1.1	0.8	0.8	0.7	0.7	0.7	0.7
DE	1.0	0.9	0.9	0.9	0.9	1.0	1.0	1.1	1.1	1.2
EE	1.9	1.1	0.9	1.1	1.5	1.6	1.9	2.1	2.2	2.4
IE	1.0	0.7	0.6	0.8	0.7	0.7	1.0	1.0	0.9	1.3
EL	0.9	0.9	0.9	0.6	0.5	0.5	0.5	0.5	0.5	0.5
ES	0.9	0.8	0.8	0.6	0.5	0.4	0.5	0.5	0.6	0.6
FR	0.8	0.6	0.6	0.6	0.6	0.6	0.5	0.5	0.5	0.5
HR	n/a	1.2	1.1	1.0	0.9	1.0	1.1	1.1	1.2	1.3
IT	0.8	0.7	0.7	0.6	0.6	0.5	0.6	0.6	0.6	0.6
CY	2.9	2.5	2.4	2.0	1.3	1.5	1.0	1.2	1.4	1.4
LV	2.0	0.9	0.6	0.8	1.0	1.4	1.6	1.9	2.0	2.1
LT	1.3	0.6	0.6	1.1	1.1	1.2	1.2	1.4	1.6	1.8
LU	0.4	0.4	0.3	0.4	0.3	0.2	0.4	0.5	0.5	0.5
HU	0.3	0.3	0.3	0.4	0.4	0.3	0.3	0.5	0.7	0.8
MT	1.4	1.2	1.1	1.1	0.9	1.0	1.1	1.3	1.3	1.4
NT	0.6	0.6	0.6	0.5	0.6	0.6	0.5	0.8	0.8	0.9
AT	1.1	1.1	1.1	1.0	1.0	1.0	0.9	0.9	0.8	0.9
PL	0.7	0.7	0.7	0.7	0.6	0.6	0.6	0.7	0.9	1.0
PT	1.0	1.0	1.0	0.9	0.7	0.7	0.7	0.8	0.8	0.9
RO	0.7	0.6	0.5	0.5	0.5	0.5	0.6	0.6	0.7	0.8
SI	1.5	1.4	1.4	1.3	1.2	1.0	1.1	1.2	1.2	1.4
SK	0.8	0.6	0.5	0.6	0.5	0.5	0.5	0.5	0.6	0.6
FI	1.6	1.3	1.3	1.3	1.3	1.2	1.1	1.0	1.0	1.1
SE	1.1	1.0	1.1	1.1	1.0	0.9	1.1	1.1	1.0	1.0

Το ότι μία χώρα μπορεί να εμφανίζει χαμηλό κίνδυνο φτώχειας ηλικιωμένων σε συγκρίσεις όπως αυτές του Γραφήματος 6 μπορεί να οφείλεται είτε στο ότι ο κίνδυνος φτώχειας είναι, γενικά, πολύ χαμηλός στη συγκεκριμένη χώρα είτε στο ότι ειδικά οι ηλικιωμένοι στη συγκεκριμένη χώρα βρίσκονται σε καλύτερη σχετική θέση σε σύγκριση με το σύνολο του πληθυσμού. Απάντηση σε αυτό το ερώτημα δίνεται στον Πίνακα 3.1 ο οποίος παρουσιάζει τον λόγο του ποσοστού φτώχειας των ηλικιωμένων προς το ποσοστό φτώχειας ολόκληρου του πληθυσμού στα κράτη-μέλη της ΕΕ κατά την περίοδο 2009-2018. Εκτιμήσεις κοντά στη μονάδα δείχνουν ότι το ποσοστό φτώχειας των ηλικιωμένων είναι κοντά στον εθνικό μέσο όρο ενώ λόγοι αρκετά πάνω (κάτω) από τη μονάδα δείχνουν ότι η χώρα

αντιμετωπίζει σοβαρό (χαμηλό) πρόβλημα φτώχειας ειδικά για τους ηλικιωμένους πολίτες της.

Οι διαφορές μεταξύ των κρατών-μελών της ΕΕ στον Πίνακα 3.1 είναι έντονες. Ο λόγος αυτός στην περίπτωση της Ελλάδας είναι πάντα χαμηλότερος της μονάδας στην υπό εξέταση περίοδο, όπως είναι και στο μέσο όρο της ΕΕ. Όμως, ενώ στα πρώτα χρόνια της υπό παρατήρηση περιόδου ο λόγος αυτός στην Ελλάδα είναι κοντά στη μονάδα, το 2012 μειώνεται απότομα και έκτοτε παραμένει στο χαμηλότερο επίπεδο από όλα τα κράτη-μέλη της ΕΕ. Είναι ενδιαφέρον να παρατηρηθεί ότι όλες οι χώρες που εμφανίζουν καλύτερη επίδοση από την Ελλάδα στο Γράφημα 3.6 έχουν λόγους κάτω της μονάδας στην τελευταία χρονιά του Πίνακα 3.1. Όμως, ενώ η Ελλάδα, η Γαλλία, η Σλοβακία και, εν μέρει, η Δανία έχουν ιδιαίτερα χαμηλές τιμές – δηλαδή, η σχετική θέση των ηλικιωμένων είναι αισθητά καλύτερη σε σχέση με το μέσο όρο του πληθυσμού – στην Ολλανδία και την Ουγγαρία οι σχετικές εκτιμήσεις είναι κοντά στη μονάδα, υπονοώντας ότι το ποσοστό φτώχειας της χώρας είναι σχετικά χαμηλό.

4. Δεδομένα και μέθοδοι

4.1 Δεδομένα

Η ανάλυση που παρουσιάζεται στην παρούσα μελέτη βασίζεται στο υπόδειγμα μικροπροσομοίωσης φορολογίας και κοινωνικών παροχών EUROMOD, το οποίο καλύπτει όλες τις χώρες - μέλη της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Η εφαρμογή ενός υποδείγματος φόρων-παροχών όπως το EUROMOD επιτρέπει την εκτίμηση των διανεμητικών και δημοσιονομικών επιπτώσεων ενός μέτρου πολιτικής (δηλ. στην κατανομή εισοδήματος και στον κρατικό προϋπολογισμό αντιστοίχως). Συγκεκριμένα, το EUROMOD λειτουργεί υπολογίζοντας την κατανομή στον πληθυσμό και τη διανεμητική επίδραση διαφόρων μέτρων φορολογικής και κοινωνικής πολιτικής, καθώς και οποιασδήποτε μεταβολής (πραγματικής ή υποθετικής) των μέτρων αυτών. Το υπόδειγμα προσομοιώνει ορισμένα από τα μέτρα, συνδυάζοντας τους κανόνες του φορολογικού συστήματος και τους όρους επιλεξιμότητας των κοινωνικών παροχών με τα χαρακτηριστικά των νοικοκυριών (π.χ. την οικογενειακή, εργασιακή ή εισοδηματική κατάστασή τους), όπως αυτά αποτυπώνονται στην έρευνα που κάθε φορά χρησιμοποιείται (π.χ. ΕΟΠ, EU-SILC κ.λπ.). Σε αυτή την κατηγορία των “προσομοιώσιμων” μέτρων συγκαταλέγονται οι φόροι εισοδήματος και οι εισφορές κοινωνικής ασφάλισης, καθώς και τα περισσότερα (μη ανταποδοτικά) κοινωνικά επιδόματα.

Άλλα μέτρα φορολογικής και κοινωνικής πολιτικής δεν μπορούν να προσομοιωθούν με βάση τις διαθέσιμες πληροφορίες. Για παράδειγμα, οι ανταποδοτικές κοινωνικές παροχές (όπως είναι οι περισσότερες συντάξεις και τα επιδόματα ανεργίας) εξαρτώνται από παράγοντες — κυρίως το ιστορικό ασφάλισης — για τους οποίους οι έρευνες τύπου ΕΟΠ ή EU-SILC δεν παρέχουν πληροφορίες. Φυσικά, αυτό δεν σημαίνει ότι στο EUROMOD οι συντάξεις ή τα επιδόματα ανεργίας παραλείπονται. Απλώς, “διαβάζονται” απευθείας από τα δεδομένα της έρευνας αντί να προσομοιώνονται. Με άλλα λόγια, η κατανομή τους στον πληθυσμό και η διανεμητική τους επίδραση λαμβάνεται υπόψη χωρίς να υπολογίζεται εξ αρχής από το υπόδειγμα. Κάτι ανάλογο συμβαίνει και με τα ιδιωτικά εισοδήματα, τα οποία επίσης λαμβάνονται ως δεδομένα.

Ένα σημαντικό πλεονέκτημα των υποδειγμάτων μικροπροσομοίωσης είναι η ικανότητά τους να ενσωματώνουν στους σχετικούς υπολογισμούς και στα αποτελέσματα όχι μόνο τον τρόπο με τον οποίο λειτουργεί κάθε μέτρο φορολογικής και κοινωνικής πολιτικής χωριστά, αλλά και τις (συνήθως περίπλοκες) μεταξύ τους αλληλεπιδράσεις. Τα παραδείγματα αφθονούν: η μεταβολή προς το αυστηρότερο των όρων επιλεξιμότητας για ένα επίδομα (π.χ. επίδομα ανεργίας) μπορεί να αυξήσει τον αριθμό των δικαιούχων κάποιου άλλου

επιδόματος (π.χ. επίδομα κοινωνικής βοήθειας), ένα επίδομα μπορεί να υπόκειται σε φορολογία εισοδήματος, συνεπώς η αύξηση ή η μείωση της αξίας του δεν θα προκαλέσει αντίστοιχη μεταβολή της δημόσιας δαπάνης κλπ. Τέτοιου είδους αλληλεπιδράσεις δεν είναι εφικτό να λαμβάνονται υπόψη σε μια ανάλυση επιπτώσεων παρά μόνο με τη χρήση ενός υποδείγματος φόρων-παροχών.

Όπως τα περισσότερα παρόμοια υποδείγματα, το EUROMOD είναι κατ' αρχήν "στατικό", με την έννοια ότι βασίζεται στην παραδοχή ότι η συμπεριφορά των ατόμων δεν αλλάζει καθώς μεταβάλλεται η κρατική πολιτική (π.χ. χρησιμοποιεί την υπόθεση ότι η φορολογία εισοδήματος δεν επηρεάζει την προσφορά εργασίας, ούτε η έμμεση φορολογία το καταναλωτικό πρότυπο). Πάντως, γενικά θεωρείται αποδεκτό ότι τα στατικά υποδείγματα, παρότι όχι εντελώς ρεαλιστικά, παραμένουν πολύτιμα για την ανάλυση των αποτελεσμάτων των μεταβολών της φορολογίας ή της κοινωνικής πολιτικής στη βραχυχρόνια περίοδο.

Το EUROMOD είναι το προϊόν στενής συνεργασίας δεκάδων πανεπιστημίων και ερευνητικών κέντρων από όλες τις χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης σε μια περίοδο σχεδόν δύο δεκαετιών, με την υποστήριξη της Ευρωπαϊκής Επιτροπής. Τα αποτελέσματά του πιστοποιούνται τόσο σε μικροοικονομικό όσο και σε μακροοικονομικό επίπεδο (Figari et al, 2010). Επίσης, το υπόδειγμα χρησιμοποιείται από διεθνείς οργανισμούς όπως ο ΟΟΣΑ και η ΕΕ,¹² ενώ διάφορες εφαρμογές του έχουν δημοσιευθεί σε πλήθος ερευνητικών εργασιών.

Τα μικροδομημένα του EUROMOD που χρησιμοποιούνται στην παρούσα μελέτη βασίζονται στην Έρευνα Εισοδήματος και Συνθηκών Διαβίωσης SILC 2017 (εισοδήματα 2016) της Εθνικής Στατιστικής Υπηρεσίας (ΕΛΣΤΑΤ). Το SILC είναι μια εναρμονισμένη διαστρωματική έρευνα, που διεξάγεται ετησίως σε όλες τις χώρες-μέλη της Ε.Ε. Περιλαμβάνει λεπτομερείς πληροφορίες για το εισόδημα, την απασχόληση, την υγεία, την εκπαίδευση, τη στέγαση, τις κοινωνικές μεταβιβάσεις, την κοινωνική συμμετοχή, καθώς και κοινωνικά και δημογραφικά χαρακτηριστικά των νοικοκυριών που συμμετέχουν στην έρευνα και των μελών τους.¹³

¹² Βλ. αντιστοίχως OECD tax-benefit models (www.oecd.org/els/social/workincentives) και European Commission, Social Situation Observatory (www.socialsituation.eu).

¹³ Το δείγμα της Έρευνας Εισοδήματος και Συνθηκών Διαβίωσης δεν περιλαμβάνονται τα άτομα που διαμένουν σε συλλογικά νοικοκυριά. Στην περίπτωση της συγκεκριμένης μελέτης αυτός ο περιορισμός αποκλείει συνταξιούχους που διαμένουν σε οίκους ευγηρίας ή, πιο σπάνια, σε μονές, κλπ

4.2 Μέθοδοι

Η βασική έννοια που χρησιμοποιείται στην ανάλυσή μας είναι το «διαθέσιμο χρηματικό εισόδημα του νοικοκυριού», το οποίο είναι το άθροισμα των χρηματικών εισοδημάτων όλων των μελών ενός νοικοκυριού από όλες τις πηγές μετά την αφαίρεση των άμεσων φόρων (συμπεριλαμβανομένων και των φόρων ακίνητης περιουσίας) και των εισφορών κοινωνικής. Για να ληφθούν υπόψη οι διαφορές στις ανάγκες των νοικοκυριών με διαφορετικό μέγεθος και σύνθεση, τα εισοδήματά τους τυποποιούνται με βάση την κλίμακα ισοδυναμίας που χρησιμοποιείται από τη Eurostat (αποδίδεται αντίστοιχα στάθμιση 1,0, 0,5 και 0,3 στον αρχηγό του νοικοκυριού, σε κάθε επιπλέον ενήλικα και σε κάθε παιδί –άτομο ηλικίας κάτω των 14 ετών- στο νοικοκυριό).

Η μελέτη βασίζεται σε συγκριτική ανάλυση μεταξύ τριών διαφορετικών ετών: (α) του 2016 πριν από την εφαρμογή του ν. 4387/2016, (β) του 2019 το οποίο συμπεριλαμβάνει την εφαρμογή του ν. 4387/2016, τον επανυπολογισμό των συντάξεων και την απόδοση της θετικής προσωπικής διαφοράς το 2019, καθώς και ότι άλλες αλλαγές έχουν προκύψει σε άμεση φορολογία, ασφαλιστικές εισφορές και επιδόματα μεταξύ 2016-2019, και τέλος (γ) του 2020 όπως θα διαμορφωθεί μετά τη νέα πρόταση για αναμόρφωση του ασφαλιστικού συστήματος από το Υπουργείο Εργασίας, συμπεριλαμβανομένης και της εφαρμογής του νέου φόρου εισοδήματος φυσικών προσώπων του ν.4646/2019.

Συνολικά, η εφαρμογή των κανόνων φορολογίας, συμπεριλαμβανομένων των ασφαλιστικών εισφορών, και κοινωνικών επιδομάτων έγινε με συστηματική προσομοίωση των κανόνων εφαρμογής και των όρων επιλεξιμότητας των μέτρων που ελήφθησαν την περίοδο 2016-2020. Οι αλλαγές που επηρεάζουν το ύψος των συντάξεων και προσομοιώθηκαν στο υπόδειγμα την εν λόγω περίοδο είναι οι εξής: (α) Αλλαγές στις επικουρικές συντάξεις (2016), (β) Έκτακτο επίδομα χαμηλοσυνταξιούχων (κοινωνικό μέρισμα, 2016), (γ) Επανυπολογισμός Συντάξεων (2019) και χορήγηση θετικής προσωπικής διαφοράς το 2019 και το 2020, (δ) Χορήγηση της λεγόμενης «13^{ης} σύνταξης» (2019), (ε) Σταδιακή κατάργηση του ΕΚΑΣ (2017-2020). Επιπλέον, προκειμένου το δείγμα να είναι αντιπροσωπευτικό ως προς τη σύνθεση παλαιών και νέων συνταξιούχων, έγινε αναπροσαρμογή του ύψους της σύνταξης για τα έτη 2019 και 2020 στο 7% και 9% των συνταξιούχων αντίστοιχα βάσει των διοικητικών δεδομένων του ΕΦΚΑ. Το σενάριο προσομοίωσης για το 2020 παρουσιάζεται αναλυτικά στο Παράρτημα Γ. Πρέπει να επισημανθεί ότι καθώς στο υπό διαβούλευση νομοσχέδιο δεν υπάρχει συγκεκριμένο σχήμα κατανομής του προϋπολογισμού της «13^{ης} σύνταξης» (0,5% του ΑΕΠ) που υπολείπεται του κόστους των αλλαγών για το 2020, η «13^η σύνταξη»

έχει αφαιρεθεί συνολικά και δεν έχει αντικατασταθεί από κάποιο άλλο επιδοματικό σχήμα.

5. Εμπειρικά αποτελέσματα

Προφανώς, σκοπός των συντάξεων δεν είναι μόνο η εξασφάλιση ενός ικανοποιητικού επιπέδου διαβίωσης για τον ίδιο τον συνταξιούχο, αλλά και για τα μέλη του νοικοκυριού του. Επιπρόσθετα, οι συνταξιούχοι μπορεί να έχουν και άλλες πηγές εισοδήματος πέρα από τη σύνταξή τους, ενώ στις περιπτώσεις που συγκατοικούν με μη συνταξιούχους που έχουν δικά τους εισοδήματα είναι λογικό να υποθέσουμε ότι το βιοτικό επίπεδο των μελών του νοικοκυριού – συνταξιούχων και μη - βασίζεται στο σύνολο των εισοδημάτων όλων των μελών του. Επομένως, για τους σκοπούς της ανάλυσης, θα γίνουν δύο τύποι συγκρίσεων του βιοτικού επιπέδου (α) των συνταξιούχων, και, (β) των μελών των νοικοκυριών που έχουν ως μέλος έστω και ένα συνταξιούχο, σε σύγκριση, πάντα με το βιοτικό επίπεδο του γενικού πληθυσμού.

Πίνακας 5.1. Κατανομή πληθυσμού συνταξιούχων (2016, %)

Συνταξιούχος μόνος	19,4
Ζευγάρι συνταξιούχων χωρίς εξαρτώμενα μέλη	38,2
Ζευγάρι ενός συνταξιούχου και ενός μη εργαζόμενου χωρίς εξαρτώμενα μέλη	18,2
Ζευγάρι ενός συνταξιούχου και ενός μη εργαζόμενου με εξαρτώμενα μέλη	1,8
Ζευγάρι δύο συνταξιούχων με εξαρτώμενα μέλη	2,8
Ζευγάρι ενός συνταξιούχου και ενός εργαζόμενου χωρίς εξαρτώμενα μέλη	6,0
Ζευγάρι ενός συνταξιούχου και ενός εργαζόμενου με εξαρτώμενα μέλη	2,6
Άλλος τύπος νοικοκυριού (αρχηγός συνταξιούχος)	7,4
Άλλος τύπος νοικοκυριού (αρχηγός μη συνταξιούχος)	3,6

Ο Πίνακας 5.1 παρουσιάζει την κατανομή του πληθυσμού των συνταξιούχων ανάλογα με τον τύπο του νοικοκυριού τους το 2016.¹⁴ Σχεδόν ένας στους πέντε

¹⁴ Πρέπει να επισημανθεί ότι το EUROMOD προσομοιώνει αλλαγές στα εισοδήματα, αλλά όχι στη σύνθεση του πληθυσμού. Επομένως, υποθέτουμε ότι η δομή του πληθυσμού

συνταξιούχους μένει μόνος του (19,4%) ενώ ελαφρά λιγότεροι από δύο στους πέντε (38,2%) μένουν τον/την σύζυγο ή σύντροφό τους, χωρίς άλλα μέλη εξαρτώμενα ή μη στο νοικοκυριό. Σχεδόν ένας στους πέντε (18,2%) μένει με τον/την σύζυγο ή σύντροφό του που δεν εργάζεται και δεν είναι συνταξιούχος, ενώ το ποσοστό των ζευγαριών συνταξιούχων (ή ενός συνταξιούχου και ενός μη εργαζόμενου) που μένουν μαζί με εξαρτώμενα από αυτούς μέλη είναι χαμηλό (λιγότερο από 5%). Προφανώς, στις πέντε αυτές ομάδες συνταξιούχων, που καλύπτουν πάνω από το 80% του συνόλου των συνταξιούχων, το ύψος των συντάξεων παίζει μεγαλύτερο ρόλο για τον καθορισμό του βιοτικού τους επιπέδου από ότι στις υπόλοιπες κατηγορίες που συμπεριλαμβάνουν νοικοκυριά όπου συνυπάρχουν συνταξιούχοι με εργαζόμενους. Ελαφρά λιγότεροι από ένας στους δέκα συνταξιούχους είναι ζευγάρι με άτομο που εργάζεται χωρίς (6,0%) ή με (2,6) εξαρτώμενα μέλη. Τέλος, ένας στους δέκα συνταξιούχους μένει σε νοικοκυριό όπου υπάρχουν άλλα μέλη εκτός του/της συζύγου ή συντρόφου του/της με δικά τους εισοδήματα. Οι περισσότεροι από αυτούς (7,4%) μένουν σε νοικοκυριά όπου ο αρχηγός είναι συνταξιούχος παρά σε νοικοκυριά με αρχηγό μη συνταξιούχο (3,6%).

Ο Πίνακας 5.2 απεικονίζει τη σημασία των συντάξεων στα συνολικά (ακαθάριστα) εισοδήματα τόσο ειδικά των συνταξιούχων όσο και των νοικοκυριών με ένα τουλάχιστον συνταξιούχο. Το 2016 το 90,1% του ατομικού εισοδήματος των συνταξιούχων προέρχεται από συντάξεις, ποσοστό που ανεβαίνει στο 95,3% το 2019 και το 2020. Ταυτόχρονα, παρατηρούμε μία μείωση της συμμετοχής των κοινωνικών μεταβιβάσεων στο ατομικό εισόδημα των συνταξιούχων από 6,2% το 2016 σε περίπου 1% τα δύο τελευταία χρόνια. Αυτή η μείωση οφείλεται κυρίως στη σταδιακή κατάργηση του ΕΚΑΣ. Μικρή είναι η συμβολή των εισοδημάτων από μισθωτή εργασία ή αυτοαπασχόληση ενώ και η συμβολή των εισοδημάτων κεφαλαίου (κυρίως ενοίκια) είναι, επίσης, σχετικά χαμηλή. Η εικόνα αυτή αλλάζει ελαφρά για το σύνολο των νοικοκυριών τα οποία έχουν ως μέλη τους τουλάχιστον ένα συνταξιούχο. Σε αυτή την περίπτωση, η συμβολή των συντάξεων κυμαίνεται από 66,1% έως 70,3% ενώ τα εισοδήματα από απασχόληση και αυτοαπασχόληση αντιστοιχούν σε ποσοστό λίγο απάνω από το 20%. Ενδιαφέρον παρουσιάζει και η τελευταία γραμμή κάθε ενότητας του Πίνακα 5.2. Σε όλα τα χρόνια οι συντάξεις αντιστοιχούν σε άνω του ενός τρίτου των

παρέμεινε σταθερή κατά την εξεταζόμενη περίοδο (2016-2020). Σε γενικές γραμμές αυτό δεν έχει σημαντικές επιπτώσεις στην ανάλυση που παρουσιάζεται εδώ, με εξαίρεση τη μείωση του αριθμού των ανέργων, οι συνέπειες της οποίας σχολιάζονται στα συμπεράσματα της μελέτης.

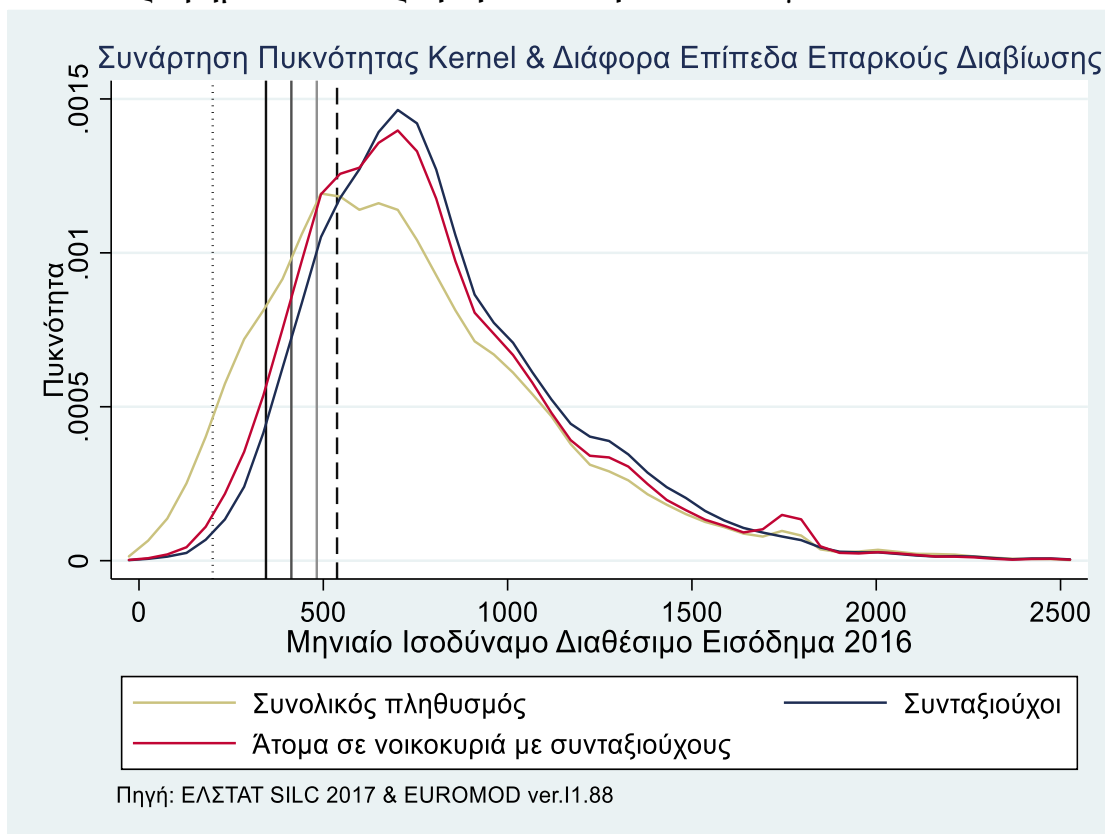
Πίνακας 5.2. Σύνθεση εισοδήματος συνταξιούχων και νοικοκυριών με συνταξιούχους

	Συντάξεις	Κοινωνικές μεταβιβάσεις	Μισθοί	Εισοδήματα από αυτό-απασχόληση	Εισοδήματα κεφαλαίου
2016					
Συνταξιούχοι	90,1	6,2	0,3	0,6	2,9
Νοικοκυριά με συνταξιούχους	66,1	6,9	14,2	8,2	4,6
Σύνολο πληθυσμού	34,8	8,1	36,4	15,9	4,7
2019					
Συνταξιούχοι	95,3	1,1	0,3	0,6	2,8
Νοικοκυριά με συνταξιούχους	70,2	2,8	14,2	8,2	4,6
Σύνολο πληθυσμού	37,0	7,4	35,4	15,6	4,6
2020					
Συνταξιούχοι	95,3	1,0	0,3	0,6	2,8
Νοικοκυριά με συνταξιούχους	70,3	2,7	14,2	8,2	4,6
Σύνολο πληθυσμού	37,0	7,4	35,4	15,6	4,6

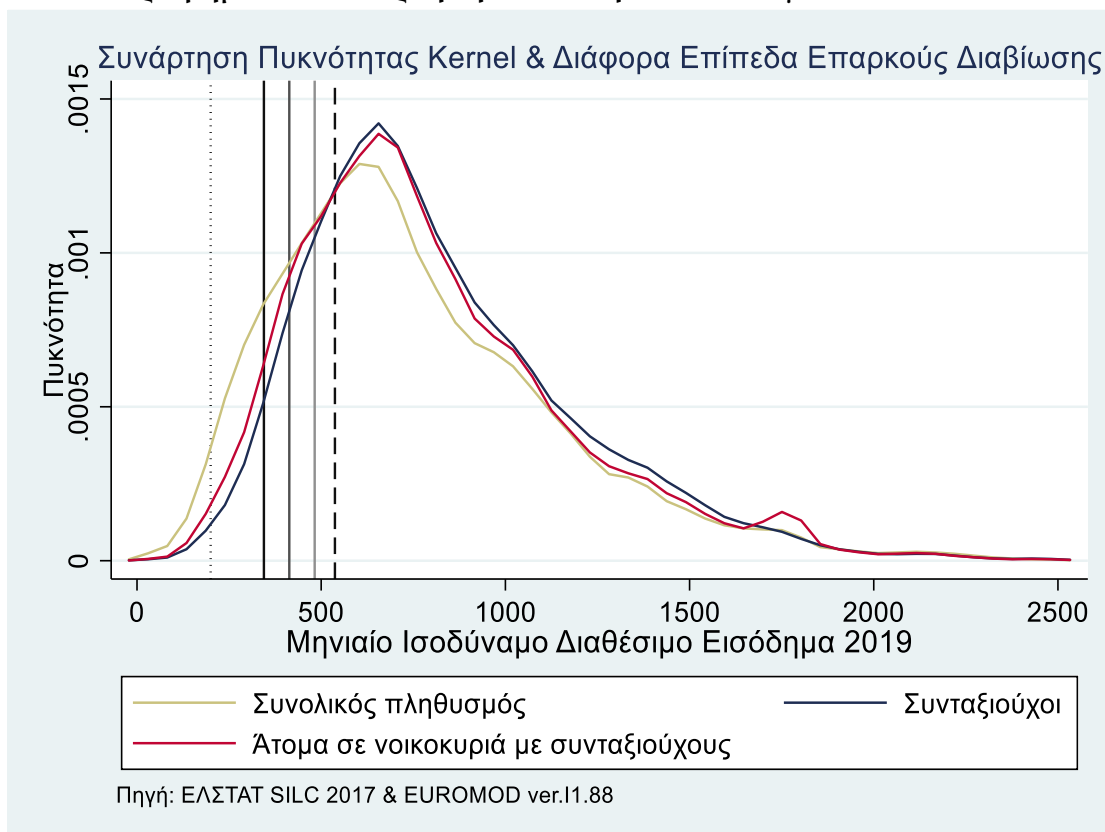
συνολικών εισοδημάτων του πληθυσμού, ενώ τα εισοδήματα από απασχόληση και αυτοαπασχόληση συνεισφέρουν γύρω στο 60%.¹⁵

¹⁵ Τα δεδομένα του EU-SILC περιέχουν πληροφορίες για μεταβιβάσεις μεταξύ νοικοκυριών. Αυτές έρχονται σε αντίφαση με μία από τις ευρέως διαδεδομένες αντιλήψεις για το ρόλο των συντάξεων (και των συνταξιούχων) στα χρόνια της κρίσης: ότι υπήρξε μεγάλης έκτασης μεταβίβαση εισοδήματος από τους συνταξιούχους σε μέλη (κυρίως άνεργα) άλλων συγγενικών νοικοκυριών. Πιο συγκεκριμένα, ενώ στα νοικοκυριά χωρίς συνταξιούχους οι μεταβιβάσεις προς άλλα νοικοκυριά ανέρχονται στο 3,1% του συνολικού ακαθάριστου εισοδήματός τους, στα νοικοκυριά με μέλη συνταξιούχους το αντίστοιχο ποσοστό είναι χαμηλότερο (2,3%). Βεβαίως, μπορεί η φύση των μεταβιβάσεων να είναι διαφορετική (π.χ. στα νοικοκυριά χωρίς συνταξιούχους είναι λογικό οι πληρωμές διατροφών προς μέλη άλλων νοικοκυριών να παίζουν σημαντικότερο ρόλο), όπως επίσης είναι πιθανή η διεύρυνση του ρόλου των μεταβιβάσεων σε είδος από νοικοκυριά συνταξιούχων σε άλλα νοικοκυριά. Πάντως, *prima facie*, ο παραπάνω ισχυρισμός δεν φαίνεται να έχει εμπειρική τεκμηρίωση.

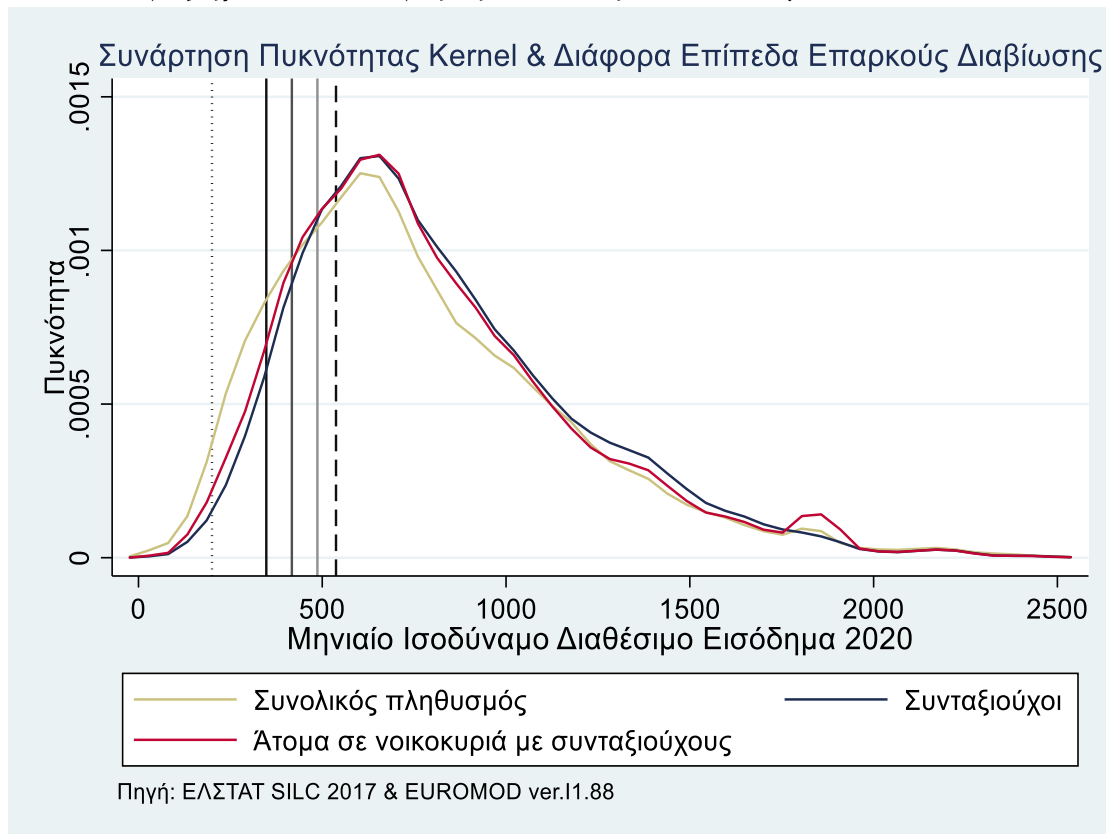
Γράφημα 5.1: Συνάρτηση Πυκνότητας Kernel για το έτος 2016

Γράφημα 5.2: Συνάρτηση Πυκνότητας Kernel για το έτος 2019

Γράφημα 5.3: Συνάρτηση Πυκνότητας Kernel για το έτος 2020

Το επόμενο ερώτημα, που είναι κεντρικό στην ανάλυσή μας, έχει να κάνει με το που βρίσκονται οι συνταξιούχοι στην κατανομή εισοδήματος. Μία πρώτη απάντηση στο ερώτημα αυτό δίνουν τα Γραφήματα 5.1-5.3. Στα γραφήματα αυτά απεικονίζεται η κατανομή («συνάρτηση πυκνότητας») του ισοδύναμου διαθέσιμου εισοδήματος- δηλαδή του εισοδήματος μετά την καταβολή φόρων εισοδήματος, περιουσίας και εισφορών κοινωνικής ασφάλισης - για τα έτη 2016, 2019 και 2020, αντιστοίχως, (α) για ολόκληρο τον πληθυσμό (κίτρινη γραμμή γραμμή), (β) για τους συνταξιούχους (μπλε γραμμή) και (γ) για τα μέλη νοικοκυριών με συνταξιούχους. Επιπρόσθετα, και στα τρία γραφήματα απεικονίζονται πέντε κάθετες γραμμές, οι οποίες αντιστοιχούν σε εναλλακτικά «επίπεδα επαρκούς διαβίωσης» για ένα άτομο. Ξεκινώντας από τα αριστερά, η πρώτη κάθετη (στικτή) γραμμή αντιστοιχεί στο ύψος του Ελαχίστου Εγγυημένου Εισοδήματος (Κοινωνικό Εισόδημα Αλληλεγγύης) για ένα άτομο, οι τρεις επόμενες κάθετες γραμμές αντιστοιχούν στο 50%, 60% και 70% του του διάμεσου διαθέσιμου ισοδύναμου εισοδήματος κατά κεφαλή του συνόλου του πληθυσμού

ενώ η τελευταία (διακεκομμένη) κάθετη γραμμή αντιστοιχεί στο ύψος των «Ευλόγων Δαπανών Διαβίωσης» ενός ατόμου.¹⁶

Η εικόνα και των τριών γραφημάτων είναι παρόμοια. Σε όλες τις χρονιές, οι κατανομές των συνταξιούχων και των μελών των νοικοκυριών με συνταξιούχους βρίσκονται ελαφρά προς τα δεξιά της κατανομής του συνόλου του πληθυσμού. Με άλλα λόγια, το μέσο βιοτικό επίπεδο αυτών των ομάδων πρέπει να βρίσκεται υψηλότερα από τον εθνικό μέσο όρο. Οι κατανομές εισοδήματος των δύο ομάδων είναι περισσότερο «συγκεντρωμένες» σε σύγκριση με την κατανομή του εισοδήματος σε ολόκληρο τον πληθυσμό. Αυτό πρέπει να συνεπάγεται ότι το επίπεδο ανισότητας των δύο κατανομών είναι χαμηλότερο του εθνικού μέσου όρου. Τέλος, και το πιο σημαντικό για τη μελέτη μας, και στα τρία χρόνια, η πυκνότητα της κατανομής εισοδήματος του συνόλου του πληθυσμού αριστερά των καθέτων γραμμών που αντιστοιχούν σε διαφορετικά επίπεδα «ορίων επαρκούς διαβίωσης» είναι μεγαλύτερη από αυτή των δύο άλλων κατανομών. Αυτό με τη σειρά του υπονοεί ότι αναλογικά λιγότερα μέλη των ομάδων ενδιαφέροντος (συνταξιούχοι, μέλη νοικοκυριών με συνταξιούχους) βρίσκονται κάτω από αυτά τα όρια σε σχέση με το σύνολο του πληθυσμού. Όλες οι παραπάνω ενδείξεις είναι ισχυρότερες το 2016 από ότι το 2019 ή το 2020.

Στον Πίνακα 5.3 τα μέλη του δείγματος κάθε χρονιάς κατατάσσονται από το φτωχότερο μέχρι το πλουσιότερο σε δέκα ισομεγέθεις ομάδες (δεκατημόρια), από το φτωχότερο (δεκατημόριο 1) ως το πλουσιότερο (δεκατημόριο 10). Τα νούμερα σε κάθε κελί του πίνακα αντιπροσωπεύουν το ποσοστό του δεκατημορίου το οποίο αποτελείται από συνταξιούχους (στήλη Α) ή μέλη νοικοκυριών με τουλάχιστον ένα μέλος συνταξιούχο (στήλη Β). Συγκρίνοντας τα νούμερα αυτά με το ποσοστό των συνταξιούχων (21,1%) ή των μελών νοικοκυριών με συνταξιούχων στο σύνολο του πληθυσμού (38,3%) μπορούμε να δούμε σε ποια τμήματα της κατανομής (δεκατημόρια) υπερ- ή υπο-αντιπροσωπεύονται οι δύο ομάδες ενδιαφέροντος.

¹⁶ Ακολουθώντας την πρακτική του Luxembourg Income Study (LIS), για την κατασκευή των γραφημάτων αυτών αφαιρούνται τα εισοδήματα που είναι χαμηλότερα του 1% και μεγαλύτερα από δέκα φορές το μέσο ισοδύναμο εισόδημα της κάθε κατανομής (“top and bottom coding”). Το ποσοστό των παρατηρήσεων που αφαιρούνται από το δείγμα είναι λιγότερο από 0,8% σε κάθε έτος. Πέραν αυτών των περιορισμών, στο δείγμα μας υπάρχουν και λίγες ακόμα παρατηρήσεις με ισοδύναμο εισόδημα υψηλότερο των 2.500 ευρώ μηνιαίως. Για λόγους ευκρίνειας των γραφημάτων, περιορίσαμε την περιοχή παρατήρησης σε αυτά έως τα 2.500 ευρώ. Κανένας από τους δύο περιορισμούς δεν έχει συνέπειες για την ανάλυσή μας.

Πίνακας 5.3. Ποσοστιαία συμμετοχή συνταξιούχων και μελών νοικοκυριών με συνταξιούχους ανά δεκατημόριο της κατανομής ισοδύναμου εισοδήματος

Δεκατημόριο	2016		2019		2020	
	A	B	A	B	A	B
1	4,3	12,0	7,5	19,4	9,5	22,5
2	12,3	27,8	16,5	34,8	17,9	35,3
3	16,4	35,3	21,1	38,1	21,8	39,7
4	22,1	41,1	22,3	40,4	22,0	39,4
5	25,0	44,5	22,9	40,3	22,9	40,9
6	28,0	48,5	25,0	44,6	22,7	42,1
7	29,3	48,7	26,2	45,8	26,3	45,7
8	24,7	42,8	23,4	41,3	23,2	40,7
9	25,3	40,8	23,8	38,8	22,7	37,4
10	23,8	41,7	22,4	39,7	22,1	39,5
Σύνολο	21,1	38,3	21,1	38,3	21,1	38,3

A: Συνταξιούχοι

B: Μέλη νοικοκυριών με τουλάχιστον ένα συνταξιούχο

Και στα τρία χρόνια τόσο οι συνταξιούχοι όσο και τα μέλη νοικοκυριών με συνταξιούχο υπο-αντιπροσωπεύονται στο κάτω άκρο της κατανομής – στα τρία φτωχότερα δεκατημόρια το 2016 και το 2019 και στα δύο κατώτερα το 2020 – ενώ υπερ-εκπροσωπούνται στα πλουσιότερα δεκατημόρια. Το 2016 η συγκέντρωσή τους είναι εντονότερη στα δεκατημόρια 6 και 7, ενώ το 2019 και, ιδιαίτερα, το 2020 τα μέλη των ομάδων ενδιαφέροντος είναι περισσότερο ισοκατανεμημένα σε όλα τα δεκατημόρια εκτός του πρώτου. Εκ πρώτης όψεως και αυτά τα αποτελέσματα φαίνεται να υπονοούν ότι το βιοτικό επίπεδο των ομάδων ενδιαφέροντος πρέπει να είναι υψηλότερο από αυτό του μέσου όρου του πληθυσμού και ο κίνδυνος μη επίτευξης επαρκούς επιπέδου διαβίωσης χαμηλότερος.

Ο Πίνακας 5.4 παρουσιάζει τα μέσα ισοδύναμα εισοδήματα κατά κεφαλή των ομάδων ενδιαφέροντος, τόσο σε σταθερές τιμές του 2016 όσο και σε σύγκριση με τον εθνικό μέσο όρο της αντίστοιχης χρονιάς. Και τις τρεις χρονιές, τα μέσα εισοδήματα των μελών των νοικοκυριών συνταξιούχων είναι ελαφρώς χαμηλότερα από αυτά των συνταξιούχων (περίπου 1,5%-2,5%). Αυτό το εύρημα βρίσκεται σε συμφωνία με τα Γραφήματα 5.1-5.3 όπου οι κατανομές των συνταξιούχων βρίσκονται κοντά, αλλά στα δεξιά της κατανομής των μελών των

Πίνακας 5.4. Μέσο ισοδύναμο εισόδημα κατά κεφαλή

	Μέσο ισοδύναμο εισόδημα (τιμές 2016)		Εισόδημα ομάδας ως ποσοστό εθνικού μέσου όρου (Ελλάδα: 100,0)	
	Συνταξιούχοι	Μέλη νοικοκυριών συνταξιούχων	Συνταξιούχοι	Μέλη νοικοκυριών συνταξιούχων
2016	836,3	814,3	108,8	106,0
2019	829,1	813,0	104,2	102,2
2020	831,4	818,9	102,6	101,1

νοικοκυριών με συνταξιούχο.¹⁷ Μεταξύ 2016 και 2019 παρατηρείται μικρή μείωση του μέσου εισοδήματος των ομάδων ενδιαφέροντος, ενώ αντίθετα, μεταξύ 2019 και 2020 τα μέσα εισοδήματα και των δύο ομάδων αυξάνονται ελαφρά.

Τα πλέον ενδιαφέροντα αποτελέσματα καταγράφονται στο δεξιό τμήμα του πίνακα, όπου τα μέσα εισοδήματα των ομάδων ενδιαφέροντος εκφράζονται ως ποσοστά του εθνικού μέσου όρου. Σε όλα τα χρόνια το μέσο εισόδημα των δύο ομάδων είναι υψηλότερο του μέσου εισοδήματος για το σύνολο του πληθυσμού. Και αυτό το εύρημα βρίσκεται σε συμφωνία με τα Γραφήματα 5.1-5.3, εφόσον σε αυτά η κατανομή για το σύνολο του πληθυσμού βρίσκεται στα αριστερά των κατανομών των ομάδων ενδιαφέροντος. Παρ' όλα αυτά, παρατηρούμε μία χειροτέρευση της σχετικής των ομάδων ενδιαφέροντος κατά περίπου 4% μεταξύ 2016 και 2019 και μεταξύ 1% και 2% μεταξύ 2019 και 2020. Η σχετική χειροτέρευση της θέσης των ομάδων ενδιαφέροντος μεταξύ 2019 και 2020 παρότι σε απόλυτους όρους τα εισοδήματα τους βελτιώνονται οφείλεται στο ότι με τις αλλαγές του 2020 βελτιώνεται περισσότερο η σχετική θέση του υπόλοιπου πληθυσμού. Τα εισοδήματα των ομάδων ενδιαφέροντος μειώνονται λόγω της περικοπής της λεγόμενης «13^{ης} σύνταξης» και, σε μικρότερο βαθμό, από την πλήρη κατάργηση του ΕΚΑΣ, αλλά αυξάνονται λόγω επανυπολογισμού των συντάξεων (ιδίως για τους «νέους» συνταξιούχους και τα υψηλότερα κλιμάκια των «παλαιών» συνταξιούχων) αλλά και της άρση της περικοπής των επικουρικών συντάξεων και της μείωσης των συντελεστών φορολογίας εισοδήματος και περιουσίας.

¹⁷ Αυτό με τη σειρά του υπονοεί ότι τα μέσα εισοδήματα των συνταξιούχων που μένουν μόνοι τους ή σε ζευγάρια όπου και τα δύο μέλη είναι συνταξιούχοι είναι υψηλότερα αυτών που μένουν σε νοικοκυριά με άλλα μέλη που δεν είναι συνταξιούχοι.

Αντίθετα, για τον λοιπό πληθυσμό, τα εισοδήματα αυξάνονται αναλογικά περισσότερο από ότι τα εισοδήματα των ομάδων ενδιαφέροντος λόγω της μείωσης των συντελεστών φορολογίας εισοδήματος (ιδίως των αυτοαπασχολούμενων) και περιουσίας και, σε μικρότερο βαθμό, από την αλλαγή του τρόπου υπολογισμού των εισφορών κοινωνικής ασφάλισης των αυτοαπασχολούμενων.

Πίνακας 5.5. Ποσοστά πληθυσμιακών ομάδων κάτω από το όριο επαρκούς διαβίωσης (60% του διάμεσου ισοδύναμου διαθέσιμου εισοδήματος κατά κεφαλή)

	Συνταξιούχοι	Μη συνταξιούχοι	Μέλη νοικοκυριών συνταξιούχων	Μέλη νοικοκυριών χωρίς συνταξιούχους	Σύνολο πληθυσμού
2016					
Ποσοστό	7,23	22,60	9,65	25,38	19,35
Σχετική θέση	0,37	1,17	0,50	1,31	1,00
2019					
Ποσοστό	9,25	19,84	11,90	21,14	17,60
Σχετική θέση	0,53	1,13	0,68	1,20	1,00
2020					
Ποσοστό	10,63	19,90	12,77	21,15	17,94
Σχετική θέση	0,59	1,11	0,71	1,18	1,00

Τα σημαντικότερα, ίσως, αποτελέσματα της μελέτης καταγράφονται στους Πίνακες 5.5 και 5.6 (αλλά και στο Παράρτημα Ε). Ο Πίνακας 5.5 καταγράφει τα ποσοστά των συνταξιούχων, μη συνταξιούχων, μελών νοικοκυριών με συνταξιούχους, μελών νοικοκυριών χωρίς συνταξιούχους και συνόλου του πληθυσμού που βρίσκονται κάτω από το βασικό «όριο επαρκούς διαβίωσης» που χρησιμοποιεί η μελέτη. Όπως αναφέρθηκε προηγουμένως, ακολουθώντας την πρακτική των Ευρωπαϊκής Επιτροπής (Eurostat) το όριο αυτό τίθεται στο 60% του διάμεσου ισοδύναμου διαθέσιμου εισοδήματος κατά κεφαλή του πληθυσμού. Για κάθε χρονιά, καταγράφεται πρώτα το ποσοστό της ομάδας που βρίσκεται κάτω από αυτό το όριο (πρώτη γραμμή) και, κατόπιν, η σχετική θέση της ομάδας, η οποία προκύπτει από τη διαίρεση αυτού του ποσοστού με τον εθνικό μέσο όρο, όπως αυτός καταγράφεται στην τελευταία στήλη (δεύτερη γραμμή). Προφανώς,

τιμές χαμηλότερες του 1,00 υποδηλώνουν ότι ο σχετικός κίνδυνος της ομάδα είναι χαμηλότερος του εθνικού μέσου όρου, ενώ τιμές υψηλότερες του 1,00 το αντίθετο.

Και στα τρία χρόνια και για τις δύο ομάδες ενδιαφέροντος - συνταξιούχοι και μέλη νοικοκυριών με τουλάχιστον ένα συνταξιούχο - τα ποσοστά που βρίσκονται κάτω από το όριο επαρκούς διαβίωσης είναι αισθητά χαμηλότερα από το «συμπληρωματικό» τους (μη συνταξιούχοι και μέλη νοικοκυριών χωρίς συνταξιούχους) ή τον εθνικό μέσο όρο. Σαν αποτέλεσμα, ο δείκτης της σχετικής θέσης είναι πάντοτε χαμηλότερος του 1,00. Για την πλέον πρόσφατη χρονιά, το 2020, όπου ο εθνικός μέσος όρος είναι 17,94%, οι προσομοιώσεις δείχνουν ότι το ποσοστό των συνταξιούχων που βρίσκεται κάτω από το σχετικό όριο είναι 10,63% ενώ το ποσοστό των μη συνταξιούχων ανέρχεται σε 19,90%. Αντιστοίχως, τα σχετικά ποσοστά για τα μέλη νοικοκυριών συνταξιούχων και τα μέλη των νοικοκυριών χωρίς συνταξιούχους είναι 12,77% και 21,15%.¹⁸

Όμως, όπως φαίνεται τόσο στα Γραφήματα 5.1-5.3 όσο και στα αποτελέσματα του επόμενου πίνακα, σχετικά λίγοι συνταξιούχοι ή μέλη νοικοκυριών τους απέχουν αισθητά από το όριο επαρκούς διαβίωσης, ενώ το αντίθετο συμβαίνει με αρκετά μέλη των «συμπληρωματικών» τους ομάδων. Γι' αυτό το λόγο, στο Παράρτημα Ε παρουσιάζονται αποτελέσματα ανάλυσης χρησιμοποιώντας δείκτες φτώχειας που είναι ευαίσθητοι όχι μόνο στην έκταση, αλλά και στην ένταση και στις περιπτώσεις ακραίας αποστέρησης (FGT). Με βάση αυτά τα αποτελέσματα, και στις τρεις χρονιές, η σχετική θέση των συνταξιούχων και των μελών των οικογενειών με συνταξιούχους εμφανίζεται να είναι πολύ καλύτερη από αυτή του Πίνακα 5.5.

Ο Πίνακας 5.6 εξετάζει την «ευαισθησία» των αποτελεσμάτων του Πίνακα 5.5, καθώς το όριο επαρκούς διαβίωσης μεταβάλλεται. Η δομή του είναι παρόμοια με αυτή του Πίνακα 5.5. Τα εναλλακτικά όρια επαρκούς διαβίωσης που χρησιμοποιούνται σταδιακά αυξάνονται καθώς πηγαίνουμε προς το κάτω μέρος του πίνακα και ισούνται με το εισοδηματικό όριο που χρησιμοποιείται για την καταβολή του (προνοιακού) Εισοδήματος Κοινωνικής Αλληλεγγύης, το 50%, το 60% και το 70% του διάμεσου ισοδύναμου διαθέσιμου εισοδήματος - η μεσαία τιμή, 60%, είναι αυτή που υιοθετείται ως όριο επαρκούς διαβίωσης στο κύριο σώμα της

¹⁸ Ενδιαφέρον παρουσιάζει το ότι παρότι σε απόλυτους όρους το μέσο εισόδημα των συνταξιούχων και των μελών των νοικοκυριών με συνταξιούχους βελτιώνεται μεταξύ 2019 και 2020, η σχετική τους θέση ως προς το επαρκές επίπεδο διαβίωσης παραμένει μεν υψηλότερη του εθνικού μέσου όρου, αλλά χειροτερεύει ελαφρά. Αυτό οφείλεται αφενός μεν στο ότι τα εισοδήματα των μη συνταξιούχων βελτιώθηκαν αναλογικά περισσότερο, αφετέρου δε - όπως φαίνεται στις συναρτήσεις πυκνότητας του Παραρτήματος Δ - στο ότι η βελτίωση των εισοδημάτων των συνταξιούχων ωφέλησε κυρίως το άνω μέρος της κατανομής της ομάδας ενώ τα εισοδήματα του κάτω μέρους της κατανομής μειώθηκαν ελαφρά.

Πίνακας 5.6. Ποσοστά πληθυσμιακών ομάδων κάτω από εναλλακτικά όρια επαρκούς διαβίωσης

	Συνταξι- ούχοι	Μη συνταξι- ούχοι	Μέλη νοικοκυ- ριών συνταξι- ούχων	Μέλη νοικοκυ- ριών χωρίς συνταξι- ούχους	Σύνολο πληθυ- σμού
2016					
ΚΕΑ	0,54	5,74	0,79	7,04	4,64
50% διαμέσου	3,14	16,48	4,71	19,23	13,67
60% διαμέσου	7,23	22,60	9,65	25,38	19,35
70 % διαμέσου	12,64	30,17	15,90	33,04	26,47
ΕΔΒ	15,11	34,42	17,81	38,13	30,34
2019					
ΚΕΑ	0,56	2,66	0,74	3,14	2,22
50% διαμέσου	4,24	13,12	5,86	14,60	11,25
60% διαμέσου	9,25	19,84	11,90	21,14	17,60
70 % διαμέσου	15,80	26,80	18,83	27,99	24,48
ΕΔΒ	18,30	30,26	20,53	32,21	27,74
2020					
ΚΕΑ	0,64	2,62	0,87	3,03	2,21
50% διαμέσου	5,75	13,32	7,17	14,56	11,73
60% διαμέσου	10,63	19,90	12,77	21,15	17,94
70 % διαμέσου	18,04	26,93	20,20	28,07	25,05
ΕΔΒ	19,75	29,53	21,13	31,40	27,46

ΚΕΑ: Κοινωνικό Εισόδημα Αλληλεγγύης

ΕΔΒ: Εύλογες Δαπάνες Διαβίωσης

μελέτης – και το όριο των Ευλόγων Δαπανών Διαβίωσης το οποίο χρησιμοποιείται για τον καθορισμό του ύψους των τοκοχρεολυσίων στην περίπτωση που υπάρχει αναδιάρθρωση καθυστερούμενων δανείων νοικοκυριών προς τις τραπεζών.¹⁹

Σε όλες ανεξαιρέτως τις περιπτώσεις και ασχέτως της χρονιάς ή του ορίου που επιλέγεται, τα αποτελέσματα του Πίνακα 5.6 δείχνουν ότι οι ομάδες των συνταξιούχων και των μελών νοικοκυριών με συνταξιούχους έχουν (πολύ) χαμηλότερες πιθανότητες να βρεθούν κάτω από το όριο επαρκούς διαβίωσης από

¹⁹ Για να υπάρχει μία αίσθηση της τάξης μεγέθους, το 2020 για μονομελή νοικοκυριά τα αντίστοιχα όρια είναι ίσα με 200, 347, 417, 487 και 537 ευρώ το μήνα.

ότι οι μη συνταξιούχοι ή τα μέλη νοικοκυριών χωρίς συνταξιούχο, ή τον εθνικό μέσο όρο. Όσο, δε, χαμηλότερο το όριο τόσο μεγαλύτερες οι διαφορές μεταξύ των «συμπληρωματικών» ομάδων. Για παράδειγμα, το 2020, το 0,64% (0,87%) των συνταξιούχων (μελών νοικοκυριών με συνταξιούχο) βρισκόταν κάτω από το επίπεδο του (εξαιρετικά χαμηλού) ορίου του Κοινωνικού Εισοδήματος Αλληλεγγύης ενώ το αντίστοιχο ποσοστό για μη συνταξιούχους (μέλη νοικοκυριών χωρίς συνταξιούχους) ήταν 2,62% (3,03%).²⁰ Την ίδια χρονιά, όταν το όριο ανέρχεται στο σχετικά υψηλό όριο των Ευλόγων Δαπανών Διαβίωσης περίπου 19,75% (21,13%) των συνταξιούχων (των μελών των νοικοκυριών με συνταξιούχο βρίσκεται κάτω από το όριο, ενώ το αντίστοιχο ποσοστό για μη συνταξιούχους (νοικοκυριά χωρίς συνταξιούχους) είναι 29,53% (31,40%).

Οι Πίνακες 5.7α, 5.7β και 5.7γ δίνουν μία πιο λεπτομερή εικόνα της σχετικής θέσης επιμέρους ομάδων συνταξιούχων και των νοικοκυριών με συνταξιούχους, όταν αυτοί ομαδοποιούνται με βάση πέντε εναλλακτικά κριτήρια: Ασφαλιστικό Φορέα,²¹ Ηλικία, Περιφέρεια Κατοικίας, Τύπο Νοικοκυριού και Τύπο Κατοικίας. Για τις δύο πρώτες κατηγορίες, η ανάλυση γίνεται μόνο σε επίπεδο συνταξιούχου, ενώ για τις υπόλοιπες, τόσο σε επίπεδο συνταξιούχου όσο και σε επίπεδο νοικοκυριού. Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζουν οι δύο πρώτες κατηγοριοποιήσεις.

Ως προς τον ασφαλιστικό φορέα του συνταξιούχου, από τα τέσσερα μεγάλα (πρώην) ταμεία (ΙΚΑ, Δημόσιο, ΟΓΑ και ΟΑΕΕ), μόνο η ομάδα των συνταξιούχων του ΟΓΑ έχει εισόδημα χαμηλότερο του εθνικού μέσου όρου. Βεβαίως, πρέπει να επισημανθεί ότι αυτή η ομάδα συνταξιούχων είναι πολύ πιθανό να έχει σχετικά υψηλά τεκμαρτά εισοδήματα (κατανάλωση ιδίας παραγωγής και τεκμαρτά ενοίκια). Παρ' όλα αυτά τόσο στο 2016 όσο και στο 2019 το ποσοστό των συνταξιούχων του ΟΓΑ έχει χαμηλότερη πιθανότητα από τον εθνικό μέσο όρο να

²⁰ Θεωρητικά, το Κοινωνικό Εισόδημα Αλληλεγγύης καλύπτει ολόκληρο τον πληθυσμό, οπότε οι σχετικές τιμές θα έπρεπε να είναι μηδενικές για όλες τις ομάδες. Το ότι αυτό δεν συμβαίνει οφείλεται σε σειρά λόγων. Το 2016 το Κοινωνικό Εισόδημα Αλληλεγγύης λειτουργούσε σε πιλοτική φάση και κάλυπτε μικρό τμήμα του πληθυσμού. Το 2019 και το 2020 κάλυπτε ολόκληρο τον πληθυσμό, - εξ ου και οι χαμηλότερες τιμές σε σύγκριση με το 2016 - αλλά ίσχυαν και περιουσιακά κριτήρια για τα οποία το EU-SILC δεν παρέχει πληροφορίες. Επίσης, ο χρονισμός παροχής του επιδόματος μπορεί να είναι διαφορετικός από αυτόν της περιόδου συλλογής δεδομένων και, επίσης, πάντα υπάρχει και κάποιο ποσοστό μη ανάληψης από δικαιούχους (non-take up).

²¹ Οι πληροφορίες σε αυτό το τμήμα του SILC δεν κατατάσσουν όλους τους συνταξιούχους σε ένα από τα τέσσερα μεγάλα ασφαλιστικά ταμεία. 0,5% του δείγματος δήλωσαν ότι είναι συνταξιούχοι, αλλά δεν προσδιόρισαν τον ασφαλιστικό τους φορέα. 0,5% δήλωσαν ότι κατά τον εργασιακό τους βίο ήταν υπάλληλοι ΔΕΚΟ, 0,2% ότι ήταν τραπεζοϋπάλληλοι και 0,3% δικηγόροι, γιατροί, μηχανικοί, κλπ. Πολύ λίγα μέλη αυτών των ομάδων βρίσκονται κάτω από το όριο επαρκούς διαβίωσης

**Πίνακας 5.7α. Ανάλυση επαρκούς επιπέδου διαβίωσης για επιμέρους ομάδες συνταξιούχων
και μελών νοικοκυριών με τουλάχιστον ένα συνταξιούχο (2016)**

	Συνταξιούχοι				Νοικοκυριά με τουλάχιστον ένα συνταξιούχο			
	Πληθυ- σμιακή μερίδα (% συνολ. πληθ.)	Μέσο ισοδύ- ναμο εισόδημα (Ελλάδα: 100,0)	Ποσοστό κάτω του επαρκούς ορίου διαβίωσης	Σχετική θέση	Πληθυ- σμιακή μερίδα (% νοικ.)	Μέσο ισοδύναμο εισόδημα (Ελλάδα: 100)	Ποσοστό κάτω του επαρκούς ορίου διαβίωσης	Σχετική θέση
ΙΚΑ	8,3	111,4	3,89	0,20				
Δημόσιο	3,3	137,3	2,92	0,15				
ΟΓΑ	5,8	83,9	15,19	0,79				
ΟΑΕΕ	2,3	112,2	3,84	0,20				
Ηλικία								
Κάτω των 60	2,4	119,6	8,16	0,42				
60-64	2,6	122,9	6,29	0,33				
65-70	5,6	114,7	5,65	0,29				
71-74	2,5	105,1	6,22	0,32				
75 και άνω	8,0	98,1	8,68	0,45				
Ασφαλιστικός φορέας								
Περιφέρεια								
Ανατολική Μακεδονία – Θράκη	1,3	102,2	10,94	0,57	2,5	96,8	16,89	0,87
Κεντρική Μακεδονία	3,8	105,9	8,12	0,42	7,5	108,2	10,82	0,56
Δυτική Μακεδονία	0,5	96,5	15,50	0,80	1,1	91,5	21,74	1,12
Θεσσαλία	1,7	104,7	7,09	0,37	3,3	103,2	8,03	0,41
Ήπειρος	0,8	101,0	9,77	0,50	1,5	95,8	13,46	0,70
Ιόνια νησιά	0,3	100,6	7,61	0,39	0,6	98,3	10,21	0,53

Δυτική Ελλάδα	1,4	93,9	11,54	0,60	2,8	88,3	19,22	0,99
Στερεά Ελλάδα	1,3	97,6	8,06	0,42	2,6	95,3	9,56	0,49
Πελοπόννησος	1,3	105,1	5,80	0,30	2,6	102,4	7,49	0,39
Αττική	6,4	124,5	3,54	0,18	13,2	118,4	5,11	0,26
Βόρειο Αιγαίο	0,4	97,9	9,70	0,50	0,9	94,0	12,99	0,67
Νότιο Αιγαίο	0,5	103,8	6,22	0,32	1,1	100,1	7,81	0,40
Κρήτη	1,3	101,9	9,74	0,50	2,5	98,7	10,07	0,52
Τύπος νοικοκυριού								
Συνταξιούχος μόνος	4,1	97,8	11,50	0,59	10,47	97,8	11,50	0,59
Ζευγάρι συνταξιούχων μόντοι	8,1	123,2	1,27	0,07	10,25	124,5	1,54	0,08
Συνταξιούχος & εργαζόμενος μόντοι	1,3	140,2	3,87	0,20	3,17	138,7	4,43	0,23
Συνταξιούχος & μη εργαζόμενος μόντοι	3,8	84,5	12,76	0,66	9,68	85,0	13,95	0,72
Ζευγάρι συνταξιούχων & εξαρτώμενα μέλη	0,6	106,8	4,23	0,22	0,74	104,6	5,43	0,28
Συνταξιούχος & εργαζ. & εξαρτ. μέλη	0,6	110,0	9,85	0,51	1,41	103,0	11,97	0,62
Συνταξιούχος & μη εργαζ. & εξαρτ. μέλη	0,4	83,3	18,12	0,94	0,92	83,6	18,75	0,97
Άλλο (αρχηγός συνταξιούχος)	1,6	111,1	8,15	0,42	3,61	115,1	9,60	0,50
Άλλο (αρχηγός μη συνταξιούχος)	0,8	95,7	18,42	0,95	1,86	90,6	21,23	1,10
Τύπος κατοικίας								
Κατοικία ιδιόκτητη χωρίς υπόλοιπο δανείου	16,7	107,1	7,57	0,39	32,9	103,4	10,08	0,52
Κατοικία ιδιόκτητη με υπόλ. δανείου	2,0	123,6	4,87	0,25	4,0	119,8	6,43	0,33
Ενοικιαζόμενη κατοικία	1,5	111,4	7,38	0,38	3,3	108,7	11,71	0,61
Άλλο (παρεχόμενη δωρεάν)	0,9	104,0	6,12	0,32	1,8	99,8	7,73	0,40
ΣΥΝΟΛΟ	21,1	108,8	7,23	0,37	42,1	106,0	9,65	0,50

**Πίνακας 5.7β. Ανάλυση επαρκούς επιπέδου διαβίωσης για επιμέρους ομάδες συνταξιούχων
και μελών νοικοκυριών με τουλάχιστον ένα συνταξιούχο (2019)**

	Συνταξιούχοι				Νοικοκυριά με τουλάχιστον ένα συνταξιούχο			
	Πληθυσμιακή μερίδα (% συνολ. πληθ.)	Μέσο ισοδύναμο εισόδημα (Ελλάδα: 100,0)	Ποσοστό κάτω του επαρκούς ορίου διαβίωσης	Σχετική θέση	Πληθυσμιακή μερίδα (% νοικ.)	Μέσο ισοδύναμο εισόδημα (Ελλάδα: 100)	Ποσοστό κάτω του επαρκούς ορίου διαβίωσης	Σχετική θέση
Ασφαλιστικός φορέας								
ΙΚΑ	8,3	105,5	6,89	0,39				
Δημόσιο	3,3	133,7	2,77	0,16				
ΟΓΑ	5,8	79,9	17,02	0,97				
ΟΑΕΕ	2,3	107,4	6,88	0,39				
Ηλικία								
Κάτω των 60	2,4	117,7	8,30	0,47				
60-64	2,6	120,0	5,83	0,33				
65-70	5,6	110,0	8,15	0,46				
71-75	2,5	99,9	9,53	0,54				
Άνω των 75	8,0	92,2	11,35	0,64				
Περιφέρεια								
Ανατολική Μακεδονία – Θράκη	1,3	97,3	12,45	0,71	2,5	92,5	18,41	1,05
Κεντρική Μακεδονία	3,8	100,7	9,92	0,56	7,5	104,0	12,52	0,71
Δυτική Μακεδονία	0,5	91,4	14,54	0,83	1,1	88,2	16,12	0,92
Θεσσαλία	1,7	99,6	13,15	0,75	3,3	98,5	17,76	1,01
Ήπειρος	0,8	96,2	11,20	0,64	1,5	92,0	14,68	0,83
Ιόνια νησιά	0,3	95,4	9,21	0,52	0,6	94,1	11,54	0,66

Δυτική Ελλάδα	1,4	90,0	13,55	0,77	2,8	85,2	20,82	1,18
Στερεά Ελλάδα	1,3	93,7	9,77	0,56	2,6	91,8	11,69	0,66
Πελοπόννησος	1,3	100,2	7,02	0,40	2,6	98,6	9,43	0,54
Αττική	6,4	120,1	5,09	0,29	13,2	114,8	6,68	0,38
Βόρειο Αιγαίο	0,4	93,4	13,02	0,74	0,9	90,1	17,73	1,01
Νότιο Αιγαίο	0,5	98,7	7,80	0,44	1,1	96,3	8,74	0,50
Κρήτη	1,3	97,4	12,51	0,71	2,5	95,3	12,94	0,74
Τύπος νοικοκυριού								
Συνταξιούχος μόνος	4,1	90,0	15,26	0,87	10,5	90,0	15,26	0,87
Ζευγάρι συνταξιούχων μόντοι	8,1	118,3	1,78	0,10	10,3	119,8	2,01	0,11
Συνταξιούχος & εργαζόμενος μόντοι	1,3	138,5	4,50	0,26	3,2	137,0	5,01	0,28
Συνταξιούχος & μη εργαζόμενος μόντοι	3,8	81,6	16,57	0,94	9,7	82,4	16,85	0,96
Ζευγάρι συνταξιούχων & εξαρτώμενα μέλη	0,6	104,1	5,75	0,33	0,7	101,8	7,28	0,41
Συνταξιούχος & εργαζ. & εξαρτ. μέλη	0,6	108,9	12,87	0,73	1,4	101,0	20,31	1,15
Συνταξιούχος & μη εργαζ. & εξαρτ. μέλη	0,4	82,2	18,36	1,04	0,9	82,2	19,11	1,09
Άλλο (αρχηγός συνταξιούχος)	1,6	105,9	11,7	0,66	3,6	110,1	13,02	0,74
Άλλο (αρχηγός μη συνταξιούχος)	0,7	91,7	17,87	1,02	1,9	87,2	21,31	1,21
Τύπος κατοικίας								
Κατοικία ιδιόκτητη χωρίς υπόλοιπο δανείου	16,7	102,4	9,93	0,56	32,9	98,8	12,74	0,72
Κατοικία ιδιόκτητη με υπόλ. δανείου	2,0	119,9	7,32	0,42	4,0	116,4	11,15	0,63
Ενοικιαζόμενη κατοικία	1,5	107,6	3,48	0,20	3,3	105,1	4,89	0,28
Άλλο (παρεχόμενη δωρεάν)	0,9	96,7	10,62	0,60	1,8	92,4	12,56	0,71
ΣΥΝΟΛΟ	21,1	104,2	9,25	0,53	42,1	102,2	11,90	0,68

**Πίνακας 5.7γ. Ανάλυση επαρκούς επιπέδου διαβίωσης για επιμέρους ομάδες συνταξιούχων
και μελών νοικοκυριών με τουλάχιστον ένα συνταξιούχο (2020)**

	Συνταξιούχοι				Νοικοκυριά με τουλάχιστον ένα συνταξιούχο			
	Πληθυσμιακή μερίδα (% συνολ. πληθ.)	Μέσο ισοδύναμο εισόδημα (Ελλάδα: 100,0)	Ποσοστό κάτω του επαρκούς ορίου διαβίωσης	Σχετική θέση	Πληθυσμιακή μερίδα (% νοικ.)	Μέσο ισοδύναμο εισόδημα (Ελλάδα: 100)	Ποσοστό κάτω του επαρκούς ορίου διαβίωσης	Σχετική θέση
Ασφαλιστικός φορέας								
ΙΚΑ	8,3	104,9	7,39	0,41				
Δημόσιο	3,3	133,0	3,05	0,17				
ΟΓΑ	5,8	75,8	21,12	1,18				
ΟΑΕΕ	2,3	107,2	7,32	0,41				
Ηλικία								
Κάτω των 60	2,4	117,5	8,98	0,50				
60-64	2,6	119,6	6,01	0,34				
65-70	5,6	108,9	8,45	0,47				
71-75	2,5	97,8	10,2	0,57				
Άνω των 75	8,0	89,7	14,3	0,80				
Περιφέρεια								
Ανατολική Μακεδονία – Θράκη	1,3	94,7	14,18	0,79	2,5	90,2	19,82	1,10
Κεντρική Μακεδονία	3,8	99,1	11,45	0,64	7,5	103,2	13,25	0,74
Δυτική Μακεδονία	0,5	89,8	18,69	1,04	1,1	86,7	23,98	1,34
Θεσσαλία	1,7	97,1	13,91	0,78	3,3	97,1	17,73	0,99
Ήπειρος	0,8	93,7	13,32	0,74	1,5	90,1	16,03	0,89
Ιόνια νησιά	0,3	94,4	10,27	0,57	0,6	93,7	11,32	0,63

Δυτική Ελλάδα	1,4	88,1	14,97	0,83	2,8	83,9	21,48	1,20
Στερεά Ελλάδα	1,3	91,9	11,09	0,62	2,6	90,4	12,61	0,70
Πελοπόννησος	1,3	98,0	9,20	0,51	2,6	96,8	10,31	0,57
Αττική	6,4	119,5	5,91	0,33	13,2	114,3	7,39	0,41
Βόρειο Αιγαίο	0,4	90,9	15,21	0,85	0,9	88,5	18,04	1,01
Νότιο Αιγαίο	0,5	97,1	7,88	0,44	1,1	95,0	8,23	0,46
Κρήτη	1,3	95,4	14,60	0,79	2,5	93,7	13,74	0,77
Τύπος νοικοκυριού								
Συνταξιούχος μόνος	4,1	88,6	20,95	1,17	10,5	88,6	20,95	1,17
Ζευγάρι συνταξιούχων μόντοι	8,1	115,7	2,24	0,12	10,3	117,4	2,35	0,13
Συνταξιούχος & εργαζόμενος μόντοι	1,3	138,6	5,47	0,30	3,2	137,2	5,94	0,33
Συνταξιούχος & μη εργαζόμενος μόντοι	3,8	80,7	16,69	0,93	9,7	81,4	16,73	0,93
Ζευγάρι συνταξιούχων & εξαρτώμενα μέλη	0,6	103,6	6,08	0,34	0,7	101,1	7,50	0,42
Συνταξιούχος & εργαζ. & εξαρτ. μέλη	0,6	109,2	13,47	0,75	1,4	101,3	20,42	1,14
Συνταξιούχος & μη εργαζ. & εξαρτ. μέλη	0,4	81,5	19,29	1,08	0,9	81,4	19,76	1,10
Άλλο (αρχηγός συνταξιούχος)	1,6	105,1	10,23	0,57	3,6	110,1	12,10	0,67
Άλλο (αρχηγός μη συνταξιούχος)	0,7	90,6	20,24	1,13	1,9	86,3	23,75	1,32
Τύπος κατοικίας								
Κατοικία ιδιόκτητη χωρίς υπόλοιπο δανείου	16,7	100,6	11,45	0,64	32,9	97,3	13,58	0,76
Κατοικία ιδιόκτητη με υπόλ. δανείου	2,0	119,7	6,88	0,38	4,0	116,4	10,77	0,60
Ενοικιαζόμενη κατοικία	1,5	106,5	4,95	0,28	3,3	104,0	7,60	0,42
Άλλο (παρεχόμενη δωρεάν)	0,9	95,2	13,02	0,73	1,8	90,9	14,10	0,79
ΣΥΝΟΛΟ	21,1	102,6	10,63	0,59	42,1	101,1	12,77	0,71

βρεθεί κάτω από το όριο επαρκούς διαβίωσης. Η εικόνα αυτή αντιστρέφεται το 2020, όταν η σχετική θέση της ομάδα επιδεινώνεται και το ποσοστό των μελών της που βρίσκεται κάτω από το όριο επαρκούς επιβίωσης είναι υψηλότερο του εθνικού μέσου όρου. Πάντως, και σε αυτή την περίπτωση, η πλειονότητα των μελών της ομάδας δεν απέχει πολύ από το όριο αυτό. Στον αντίποδα, όλες οι άλλες ομάδες συνταξιούχων έχουν μέσο εισόδημα υψηλότερο του εθνικού μέσου όρου – ιδίως οι συνταξιούχοι του Δημοσίου – παρότι τα σχετικά ποσοστά μειώνονται ελαφρά μεταξύ 2016 και 2020, ενώ η πιθανότητα να βρεθούν κάτω από το όριο επαρκούς διαβίωσης είναι πολύ χαμηλότερη από τον εθνικό μέσο όρο.

Αναφορικά με τις ηλικιακές ομάδες των συνταξιούχων, οι άνω των 75 ετών (το 2020 και η ηλικιακή ομάδα 71-75) έχουν εισοδήματα χαμηλότερα του εθνικού μέσου όρου, αλλά το μέσο εισόδημα των νεότερων συνταξιούχων είναι αισθητά υψηλότερο του μέσου εισοδήματος του συνόλου του πληθυσμού. Τέλος, σε όλες τις ομάδες και σε όλα τα υπό εξέταση έτη η πιθανότητα των μελών των ομάδων αυτών να βρεθούν κάτω από το όριο επαρκούς διαβίωσης είναι χαμηλότερη (στις περισσότερες ομάδες πολύ χαμηλότερη) από τον εθνικό μέσο όρο.

Ως προς τις υπόλοιπες κατηγοριοποιήσεις της ομάδας των συνταξιούχων και των νοικοκυριών τους, υπάρχουν ορισμένες ομάδες με υψηλότερο κίνδυνο να βρεθούν κάτω από το όριο επαρκούς διαβίωσης από ότι το μέσο άτομο ή το μέσο νοικοκυριό (ιδίως σύμφωνα με τα αποτελέσματα του 2020). Όμως, συνήθως, σε αυτές τις περιπτώσεις, οι αντίστοιχες «συμπληρωματικές» ομάδες (μη συνταξιούχοι, νοικοκυριά χωρίς συνταξιούχους με παρόμοια χαρακτηριστικά) αντιμετωπίζουν ακόμα υψηλότερο κίνδυνο από τους συνταξιούχους και τα νοικοκυριά τους. Επιπρόσθετα, οι περισσότερες από τις ομάδες αυτές είναι μικρές σε μέγεθος. Τα νοικοκυριά των συνταξιούχων σε συγκεκριμένες περιφέρειες με μέσο εισόδημα χαμηλότερο του εθνικού όρου (π.χ. Δυτική Μακεδονία, Ανατολική Μακεδονία και Θράκη, Δυτική Ελλάδα) στις περισσότερες περιπτώσεις εμφανίζουν υψηλότερα ποσοστά μη επαρκούς βιοτικού επιπέδου από τον εθνικό μέσο όρο, ιδίως στα πλέον πρόσφατα έτη. Επίσης κίνδυνο υψηλότερο του εθνικού μέσου όρου παρουσιάζουν και ορισμένοι τύποι νοικοκυριών συνταξιούχων (συνταξιούχοι που είναι μέλη νοικοκυριών με αρχηγό μη συνταξιούχο, ορισμένες κατηγορίες συνταξιούχων με εξαρτώμενα μέλη και, το 2020, συνταξιούχοι που μένουν μόνοι τους). Τέλος, καμία κατηγορία συνταξιούχων ανάλογα με τον τύπο κατοικίας της δεν αντιμετωπίζει κίνδυνο μη επαρκούς επιπέδου διαβίωσης υψηλότερο από τον εθνικό μέσο όρο, σε κανένα από τα τρία έτη που καλύπτονται από την παρούσα μελέτη.

6. Συμπεράσματα

Σκοπός της μελέτης ήταν η διερεύνηση της δυνατότητας των συντάξεων να παρέχουν ένα επαρκές επίπεδο διαβίωσης στους συνταξιούχους και τα μέλη των νοικοκυριών τους. Για τους σκοπούς της μελέτης χρησιμοποιήθηκε ως βάση το Ελληνικό τμήμα της (Ευρωπαϊκής) Έρευνας Εισοδήματος και Συνθηκών Διαβίωσης των Νοικοκυριών για το έτος 2016 που διενεργεί η ΕΛΣΤΑΤ, ενώ για πιο πρόσφατα έτη για τα οποία τα αντίστοιχα δεδομένα δεν έχουν δημοσιοποιηθεί ακόμα χρησιμοποιήσαμε προβολές με βάση το υπόδειγμα μικρο-προσομοίωσης φορολογίας και κοινωνικών παροχών EUROMOD. Για τους σκοπούς της μελέτης, έγιναν εκτιμήσεις για τρία έτη: το 2016 με βάση τα πραγματικά δεδομένα, το 2019 με βάση τις προσομοιώσεις των πολιτικών που έχουν ήδη υλοποιηθεί και το 2020 με βάση τις προσομοιώσεις των κυβερνητικών εξαγγελιών που έχουν νομοθετηθεί ή πρόκειται να νομοθετηθούν με βάση το συγκεκριμένο νομοσχέδιο του Υπουργείου Εργασίας και Κοινωνικών Ασφαλίσεων στα πεδία των συντάξεων, των ασφαλιστικών εισφορών, της φορολογίας εισοδήματος και της φορολογίας ακίνητης περιουσίας.

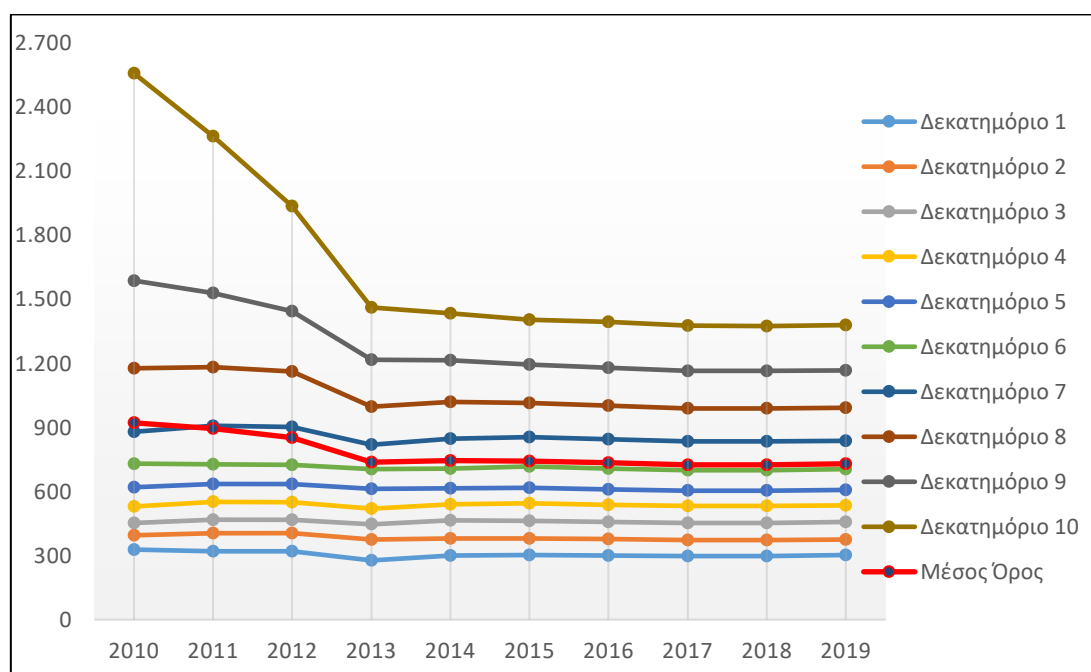
Ακολουθώντας την πρακτική της EUROSTAT αλλά και της συντριπτικής πλειονότητας των σχετικών ακαδημαϊκών ερευνών, ως δείκτης του βιοτικού επιπέδου του νοικοκυριού και των μελών του επιλέγεται το κατά κεφαλή ισοδύναμο διαθέσιμο εισόδημα του νοικοκυριού, ενώ ως όριο επαρκούς βιοτικού επιπέδου επιλέγεται το 60% του διαμέσου εισοδήματος του συνόλου του πληθυσμού (χωριστά για κάθε έτος). Επίσης, έγινε ανάλυση ευαισθησίας των αποτελεσμάτων, χρησιμοποιώντας εναλλακτικούς ορισμούς του ορίου επαρκούς βιοτικού επιπέδου, αλλά και χρήση εναλλακτικών δεικτών, πέρα από τα ποσοστά του πληθυσμού που βρίσκονται κάτω από αυτά τα όρια. Οι συγκρίσεις έγιναν τόσο σε όρους μέσων εισοδημάτων όσο και, κυρίως, σε όρους επαρκούς βιοτικού επιπέδου. Οι ομάδες σύγκρισης ήταν οι συνταξιούχοι προς τους μη συνταξιούχους και τα μέλη νοικοκυριών με ένα τουλάχιστον συνταξιούχο προς τα μέλη νοικοκυριών χωρίς συνταξιούχο και, φυσικά, όλων προς τον εθνικό μέσο όρο.

Τα αποτελέσματα της μελέτης δείχνουν ότι το μέσο βιοτικό επίπεδο των συνταξιούχων και των μελών των νοικοκυριών τους είναι ελαφρά υψηλότερο του εθνικού μέσου όρου, ενώ τα ποσοστά των συνταξιούχων και των μελών των νοικοκυριών τους που βρίσκονται κάτω από το όριο επαρκούς βιοτικού επιπέδου είναι αρκετά χαμηλότερα του εθνικού μέσου όρου. Επιπρόσθετα, σε σύγκριση με τον υπόλοιπο πληθυσμό, ακόμα και όταν οι συνταξιούχοι βρίσκονται κάτω από το όριο επαρκούς διαβίωσης, συνήθως δεν απέχουν πολύ από αυτό. Τέλος, συγκριτικά με τα περισσότερα από τα άλλα κράτη-μέλη της ΕΕ, η σχετική θέση

των Ελλήνων συνταξιούχων σε σύγκριση με τον εθνικό μέσο όρο δείχνει να είναι περισσότερο ευνοϊκή.

Πριν από μερικές δεκαετίες το βιοτικό επίπεδο των ηλικιωμένων γενικότερα και των συνταξιούχων ειδικότερα υπολειπόταν σημαντικά του εθνικού μέσου όρου στην Ελλάδα (Tsakloglou, 1990, 1996, Tsakloglou and Panopoulou, 1998). Όμως, ήδη από τα τέλη της δεκαετίας του 1990 παρατηρείται αφενός σημαντική αύξηση των συντάξεων σε πραγματικούς όρους, «ωρίμανση» του συστήματος (με περισσότερα νοικοκυριά ηλικιωμένων να αποτελούνται από δύο συνταξιούχους) και υιοθέτηση ενός πλέγματος πολιτικών που, ουσιαστικά, καθιστούσαν τους ηλικιωμένους και, κυρίως, τους συνταξιούχους το μόνο τμήμα του πληθυσμού που καλυπτόταν από ένα είδος (και, μάλιστα, ενισχυμένου) Ελαχίστου Εγγυημένου Εισοδήματος (υπερανταποδοτικές ως προς τις αντίστοιχες εισφορές κατώτατες συντάξεις, σύνταξη ανασφάλιστων υπερηλίκων και ΕΚΑΣ). Σαν αποτέλεσμα, την επόμενη δεκαετία και μέχρι τα χρόνια της κρίσης τόσο το μέσο βιοτικό επίπεδο των ηλικιωμένων συμπολιτών μας όσο και το ποσοστό φτώχειας τους σταδιακά συνέκλιναν προς τον εθνικό μέσο όρο (Mitrakos and Tsakloglou, 2012).

Γράφημα 6.1: Εξέλιξη μέσης σύνταξης ανά δεκατημόριο (2010-2019)

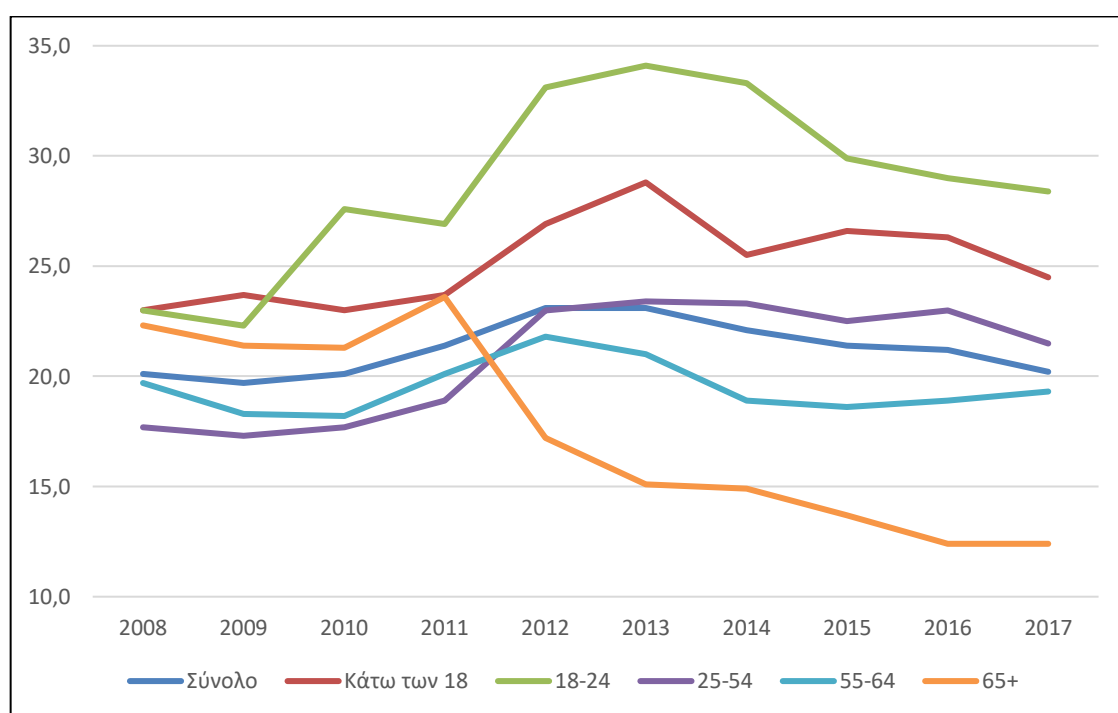
Πηγή: EUROMOD Version I1.0

Σημείωση: Τα δεκατημόρια και οι μέσοι όροι αυτών υπολογίζονται στο σύνολο των συντάξεων (κύρια και επικουρική) και για όλα τα είδη σύνταξης (γήρατος, χηρείας, αναπηρίας κτλ.). Τα ποσά είναι μετά την αφαίρεση του ΑΚΑΓΕ, εισφοράς υγείας, αλλά πριν την επιβολή φορολογίας εισοδήματος.

Στα χρόνια της κρίσης, έγιναν πολλές και σημαντικές περικοπές συντάξεων. Όμως, οι περικοπές αυτές είχαν δύο χαρακτηριστικά, τα οποία είναι αντίθετα με ισχυρισμούς που συχνά διατυπώνονται στο δημόσιο διάλογο. Πρώτον, κατά μέσο όρο, οι μειώσεις στις συντάξεις ήταν χαμηλότερες από αυτές των άλλων πηγών εισοδήματος. Δεύτερον, οι περισσότερες περικοπές κάθε άλλο παρά «οριζόντιες» ήταν. Το πάνω μέρος της κατανομής των συντάξεων εθίγη πολύ περισσότερο από ότι το κάτω μέρος της κατανομής, όπως φαίνεται στο Γράφημα 6.1.

Σαν αποτέλεσμα των δύο αυτών παραγόντων, η σχετική θέση των συνταξιούχων και των μελών των νοικοκυριών τους στην κατανομή εισοδήματος βελτιώθηκε σημαντικά, ενώ τα ποσοστά φτώχειας των μεγαλύτερων σε ηλικία ομάδων (65+) υποχώρησαν αισθητά χαμηλότερα από αυτά των υπολοίπων ηλικιακών ομάδων (Andriopoulou et al 2018, 2020). Αυτή η μεταβολή αποτυπώνεται ανάγλυφα στο Γράφημα 6.2

Γράφημα 6.2: Εξέλιξη ποσοστού φτώχειας (μη επαρκούς βιοτικού επιπέδου) ανά ηλικιακή ομάδα (2010-2017)

Πηγή: ΕΛΣΤΑΤ, Έρευνα Εισοδήματος και Συνθηκών Διαβίωσης

Τέλος, θα πρέπει να γίνουν τέσσερις επισημάνσεις αναφορικά με τα αποτελέσματα της μελέτης. Πρώτον, στα χρόνια της κρίσης, σχεδόν καμία χρονιά δεν ήταν «κανονική» και συχνά υπήρχαν ad hoc παρεμβάσεις που επηρέαζαν την κατανομή εισοδήματος, χωρίς να έχουν μόνιμο χαρακτήρα. Πολλές από αυτές τις παρεμβάσεις αφορούσαν τις συντάξεις. Σε αυτή την κατηγορία εντάσσονται

τόσο το επίδομα που δόθηκε στους χαμηλοσυνταξιούχους το 2016 όσο και η λεγόμενη «13^η σύνταξη» το 2019. Από την άποψη αυτή, θα μπορούσε να θεωρηθεί ότι τα αποτελέσματα της μελέτης που αναφέρονται στο 2020 είναι πιο κοντά στην «κανονικότητα», αν δεν υπάρξουν απρόβλεπτες μεταβολές και κατά το τρέχον έτος.

Δεύτερον, ακολουθώντας την πλειονότητα της σχετικής βιβλιογραφίας, ως δείκτης του βιοτικού επιπέδου του πληθυσμού επελέγη το κατά κεφαλή διαθέσιμο χρηματικό εισόδημα του πληθυσμού. Όμως, στην πραγματικότητα το βιοτικό επίπεδο των νοικοκυριών δεν προσδιορίζεται μόνο από τα χρηματικά αλλά και από τα τεκμαρτά του εισοδήματα (Paulus et al, 2010). Τα τεκμαρτά εισοδήματα μπορεί να είναι είτε δημόσια (π.χ. υπηρεσίες υγείας, εκπαίδευσης, κλπ) είτε ιδιωτικά (τεκμαρτά ενοίκια, κατανάλωση ιδίας παραγωγής, αμοιβές σε είδος, κλπ). Η ακριβής εκτίμηση των διανεμητικών επιπτώσεων των δημοσιώς παρεχομένων αγαθών στη σχετική βιβλιογραφία είναι κάπως αμφιλεγόμενη. Δεν ισχύει το ίδιο για τα ιδιωτικά τεκμαρτά εισοδήματα. Όπως δείχνει ο Koutsampelas (2009), τόσο η ιδιοκατοίκηση σε κατοικία χωρίς υπόλοιπο στεγαστικού δανείου όσο και η κατανάλωση ιδίας παραγωγής απαντώνται συχνότερα στα νοικοκυριά των συνταξιούχων παρά στον υπόλοιπο πληθυσμό. Επομένως, από αυτή τη σκοπιά, είναι πιθανόν ότι το πραγματικό βιοτικό επίπεδο των συνταξιούχων και των μελών των νοικοκυριών τους είναι υψηλότερο από αυτό που καταγράφει η παρούσα μελέτη.

Τρίτον, στη μελέτη έχουμε υποθέσει ότι η δομή του πληθυσμού δεν μεταβλήθηκε μεταξύ 2016 και 2020. Αυτό μπορεί να είναι εύλογο ως προς τα γενικότερα δημογραφικά χαρακτηριστικά του πληθυσμού, όμως από το 2016 μέχρι σήμερα το ποσοστό ανεργίας έχει μειωθεί κατά περίπου επτά ποσοστιαίες μονάδες. Επομένως, εφόσον ευλόγως θεωρηθεί ότι η πλειονότητα των ανέργων που βρίσκει εργασία δεν μένει σε νοικοκυριά με συνταξιούχους, είναι πολύ πιθανό ότι το μέσο εισόδημα των μη συνταξιούχων και των νοικοκυριών τους στα πιο πρόσφατα χρόνια είναι υψηλότερο από αυτό που έχουμε υποθέσει στη μελέτη και, επομένως, σε σχετικούς όρους η θέση των συνταξιούχων και των νοικοκυριών τους να είναι λιγότερο ευνοϊκή από ότι δείχνουν τα αποτελέσματα της μελέτης.

Τέταρτον, στη μελέτη έχουμε προσομοιώσει μόνο πολιτικές που έχουν νομοθετηθεί ή περιέχονται στο προς ψήφιση νομοσχέδιο του Υπουργείου Εργασίας και Κοινωνικών Υποθέσεων. Το κόστος των αυξημένων δαπανών που περιέχει το νομοσχέδιο καλύπτεται από την κατάργηση της λεγόμενης «13^{ης} σύνταξης». Το κόστος αυτού του μέτρου ήταν περίπου 0,5% του ΑΕΠ, ενώ τα προς ψήφιση μέτρα αντιστοιχούν στο 0,2%-0,3% του ΑΕΠ. Υπάρχει η πρόβλεψη ότι το υπολοιπό ποσό μπορεί να διατεθεί για τους σκοπούς άσκησης κοινωνικής πολιτικής. Αν τμήμα ή το σύνολο του ποσού αυτού κατευθυνθεί προς τους

συνταξιούχους, προφανώς η σχετική τους θέση στην κατανομή εισοδήματος θα βελτιωθεί και θα βρίσκονται σε καλύτερη θέση από αυτή που δείχνουν τα αποτελέσματα της μελέτης.

Εν κατακλείδι, και λαμβάνοντας υπόψη τις ενδεχόμενες συνολικές επιπτώσεις των ανωτέρω, θεωρούμε ότι τα αποτελέσματα της μελέτης πιθανότατα δεν επηρεάζονται σημαντικά και μπορούν να θεωρηθούν ασφαλή.

Βιβλιογραφία

- Andriopoulou E. Kanavitsa E. and Tsakloglou P. (2020) “Decomposing poverty in hard times: Greece 2007-2016”, *Revue d'économie du développement* (forthcoming).
- Andriopoulou E., Karakitsios A. and Tsakloglou P. (2018) “Inequality and poverty in Greece: Changes in times of crisis”, pp 23-54 in D. Katsikas, D. Sotiropoulos and M. Zafiropoulou (eds) *Socioeconomic fragmentation and exclusion in Greece under the crisis*, Palgrave MacMillan, London.
- Arévalo P., Berti K., Caretta A. and Eckefeldt P. (2019). *The Intergenerational Dimension of Fiscal Sustainability*. European Economy Discussion Paper 112, European Commission.
- Atkinson A.B. (1998) *Poverty in Europe*. Blackwell Publishers, Oxford
- Atkinson A.B. (2002) *Evaluation of national action plans on social inclusion: the role of EUROMOD*. EUROMOD Working Paper No.EM1/02, Department of Applied Economics, Cambridge
- Atkinson A.B., Cantillon B., Marlier E. and Nolan B. (2005) *Taking forward the EU social inclusion process*. Presidence Luxembourggeoise du Conseil de l' Union Europeenne, Luxembourg
- Atkinson A.B., Marlier E. and Nolan B. (2004) Indicators and targets for social inclusion in the European Union. *Journal of Common Market Studies* 42(1):47-75
- Callan T. and Nolan B. (1991) Concepts of poverty and the poverty line: a critical survey of approaches to measuring poverty. *Journal of Economic Surveys* 5(3):244-261
- Citro C.F. and Michael R.T. (1995). *Measuring poverty. A new approach*. National Academy Press, Washington, D.C.
- Economic Policy Committee and Social Protection Committee (2020). Joint Paper on Pensions 2019, ecfm.cfm.cpe(2020)46970
- European Commission (2004) *Joint report on social inclusion*. Office for Official Publications of the European Communities, Luxembourg
- European Commission (2017), Recommendation of 26.4.2017 on the European Pillar of Social Rights, C(2017) 2600 final,
https://ec.europa.eu/commission/publications/commission-recommendation-establishing-european-pillar-social-rights_en
- European Commission (2018a), Ageing Report: Economic and Budgetary Projections for the EU Member States (2016-2070), Institutional Paper 079, Publications Office of the European Union, Luxembourg,
https://ec.europa.eu/info/publications/economy-finance/2018-ageing-report-economic-and-budgetary-projections-eu-member-states-2016-2070_en
- European Commission (2018b), Pension Adequacy Report: Current and future income adequacy in old age in the EU, Publications Office of the European

- Union, Luxembourg, <https://op.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/f0e89c3f-7821-11e8-ac6a-01aa75ed71a1/language-en>
- European Commission (2019), Fiscal Sustainability Report, Institutional Paper 079, Publications Office of the European Union, Luxembourg, https://ec.europa.eu/info/publications/economy-finance/fiscal-sustainability-report-2018_en
- European Consumer Debt Network (ECDN) (2009). "Reference Budgets for Social Inclusion". *Money Matters* no. 6.
- Figari F., Iacovou M., Skew A. and Sutherland H. (2010), "Approximations to the truth: comparing survey and microsimulation approaches to measuring income for social indicators", Working Paper No. 2010-13, University of Essex: Institute for Social and Economic Research.
- Foster J.E., Greer J. and Thorbecke E. (1984). A class of decomposable poverty measures, *Econometrica* 52(3): 761-766.
- Koutsampelas C. (2009) "The distributional effects of non-cash incomes in Greece, 2004". Unpublished PhD thesis, Athens University of Economics and Business.
- Mitrakos T. and Tsakloglou P. (2012) "Inequality, poverty and social welfare in Greece: from the restoration of democracy to the current economic crisis", pp 23-63 in *Social Policy and Social Cohesion in Greece in conditions of economic crisis*, Bank of Greece, Athens.
- National Actuarial Authority (2018), Greek pension system fiche, Ageing Projections Exercise 2018 https://ec.europa.eu/info/sites/info/files/economy-finance/final_country_fiche_el.pdf
- National Actuarial Authority (2019), Greek pension system fiche, Ageing Projections Exercise 2018 2019 Update https://ec.europa.eu/info/sites/info/files/economy-finance/country_fiche_el-2019_peer_review.pdf
- OECD (2008) *Growing Unequal? Income Distribution and Poverty in OECD Countries*, OECD, Paris.
- Orchansky M. (1965) Counting the poor: another look at the poverty profile. *Social Security Bulletin* 28:3-29
- Paulus A. Sutherland H. and Tsakloglou (P.) (2010) "The distributional impact of in kind public benefits in European countries", *Journal of Policy Analysis and Management* 29(2):243–266.
- Rowntree S. (1901) *Poverty: a study of town life*. Macmillan, London
- Storms B., Goedemé T., Van den Bosch K., Penne T., Schuerma, N. and Stockman S. (2014). "Pilot project for the development of a common methodology on reference budgets in Europe: Review of current state of play on reference budget practices at national, regional, and local level." Employment, Social Affairs & Inclusion, European Commission.
- Tsakloglou P. (1990) "Aspects of poverty in Greece", *Review of Income and Wealth* 36(4): 381-402.

- Tsakloglou P. (1996) "Elderly and non-elderly in the European Union: A comparison of living standards", *Review of Income and Wealth* 42(3): 271-291.
- Tsakloglou P. and Panopoulou G. (1998) "Who are the poor in Greece? Analysing poverty under alternative concepts of resources and equivalence scales", *Journal of European Social Policy* 8(3), 229-252.

Παραρτήματα

Παράρτημα Α – Εύλογες Δαπάνες Διαβίωσης

Οι βασικές δαπάνες που **περιλαμβάνονται** στην κατασκευή του καλαθιού των εύλογων δαπανών διαβίωσης των νοικοκυριών είναι οι εξής:

- **Όλες οι δαπάνες διατροφής** (δημητριακά, γαλακτοκομικά προϊόντα, κρέας, ψάρια, έλαια και λίπη, φρούτα, λαχανικά, γλυκά κτλ) **και των μη αλκοολούχων ποτών** (καφές, τσάι, κακάο, μεταλλικά νερά, αναψυκτικά, χυμοί φρούτων, κτλ) καθώς και **έξοδα σε καντίνες και κυλικεία εργασίας, σχολείων, πανεπιστημίων, γραφείων** (καφέδες, αναψυκτικά, χυμοί, σάντουιτς, τοστ, τυρόπιτες, γλυκά, κλπ.)
- **Όλες οι δαπάνες ένδυσης και υπόδησης** (αγορά ειδών ένδυσης και υπόδησης (ανδρικά, γυναικεία, παιδικά) καθώς και οι επιδιορθώσεις αυτών.)
- **Όλες οι δαπάνες που σχετίζονται με την κατοικία** (ηλεκτρισμός, ύδρευση, θέρμανση, υλικά και υπηρεσίες συντήρησης και επισκευής της κατοικίας.)
- **Όλα τα έξοδα κίνησης, συντήρησης και επισκευής μεταφορικών μέσων** (καύσιμα, λιπαντικά, ανταλλακτικά, σέρβις κτλ) καθώς και **τα ασφάλιστρα αυτοκινήτου-μηχανής.**
- **Όλες οι δαπάνες χρήσης αστικών και υπεραστικών μέσων μαζικής μεταφοράς** (λεωφορεία, τρόλεϊ, ταξί, τρένα, τραμ, μετρό, επιβατικά πλοία κτλ.)
- **Δαπάνες που σχετίζονται με την επισκευή και τη συντήρηση των διαρκών αγαθών οικιακής χρήσης** (έπιπλα, οικιακές συσκευές, κτλ.)
- **Όλα τα αγαθά για τη συνήθη οικιακή κατανάλωση** (σαπούνια, απορρυπαντικά, είδη καθαρισμού, σκούπες, χαρτιά υγείας, χαρτομάντηλα, κτλ.)
- **Δαπάνες αγαθών και υπηρεσιών ατομικής καθαριότητας και καλλωπισμού** (κομμωτήρια, κουρέια, ξυριστικές μηχανές, ξυραφάκια, οδοντόβουρτσες, οδοντόκρεμες, αρώματα, κολόνιες, καλλυντικά, αποσμητικά, σαπούνια μπάνιου, σαμπουάν κλπ) **και λοιπά προσωπικά είδη** (τσάντες, πορτοφόλια, γυαλιά ηλίου, ομπρέλες κτλ) **καθώς και δαπάνες σχετικά με τα κατοικίδια ζώα** (τροφές, λουριά, κτλ.)
- **Δαπάνες σχετικά με την ενημέρωση και τη μόρφωση** (βιβλία, εφημερίδες, περιοδικά, είδη χαρτοπωλείου, γραφική ύλη, τετράδια, μολύβια, στυλό, κτλ.)
- **Όλες οι δαπάνες υπηρεσιών τηλεφωνίας και ταχυδρομικών υπηρεσιών** (λογαριασμοί σταθερού τηλεφώνου, κινητού τηλεφώνου, internet, ταχυδρομείων κτλ)
- **Δαπάνες ειδών και υπηρεσιών υγείας** (φάρμακα, παυσίπονα, επίδεσμοι, γάζες, θερμομέτρα, ιατρικές υπηρεσίες κάθε ειδικότητας, οδοντιατρικές υπηρεσίες, κτηνιατρικές υπηρεσίες κ.α.)

- Όλες οι δαπάνες υπηρεσιών εκπαίδευσης (παιδικοί σταθμοί, φροντιστήρια, ξένες γλώσσες, εκπαιδευτικές εκδρομές κτλ.)
- Δαπάνες υπηρεσιών κοινωνικής προστασίας (γηροκομεία, ιδρύματα και σχολεία για άτομα με ειδικές ανάγκες, βρεφονηπιακών (παιδικών) σταθμών, παιδότοποι κτλ.)
- Δαπάνες για λοιπές οικονομικές υπηρεσίες (αμοιβές φοροτεχνικών, διοικητικά τέλη, αμοιβές δικηγόρων, αμοιβές συμβολαιογράφων, συνδρομές σε επαγγελματικά σωματεία, ενώσεις, κτλ.)

Όλα τα ανωτέρω περιλαμβάνονται στην 1^η ομάδα δαπανών που θεωρούνται οι πιο βασικές για τη διαβίωση του νοικοκυριού²².

Πίνακας Α1. Υπολογισμός ευλόγων δαπανών διαβίωσης (ετήσιες)

Σύνθεση Νοικοκυριού	Ομάδα 1 – Εύλογες Δαπάνες Διαβίωσης
Ένας Ενήλικας	6.448
Δύο Ενήλικες	10.866
Πολλαπλασιαστής εξαρτώμενου τέκνου	2.648
Πολλαπλασιαστής επιπλέον ενήλικα	2.497

²² Υπάρχουν επίσης άλλες τέσσερις κατηγορίες δαπανών, οι οποίες σταδιακά περιλαμβάνουν και άλλα αγαθά πέρα από τα βασικά αγαθά επιβίωσης. Στην παρούσα ανάλυση χρησιμοποιείται μόνο η πρώτη ομάδα.

Παράρτημα Β – Συγκρίσεις Ελλάδας με άλλες χώρες της ΕΕ

Ο λόγος εξάρτησης ηλικιωμένων (**Old-age dependency ratio**) ορίζεται ως ο λόγος του πληθυσμού των ατόμων άνω των 65 ετών προς τον πληθυσμό ηλικίας 20-64 (δυννητικά εργαζόμενο πληθυσμό). Στη σχετική βιβλιογραφία συναντώνται πολλά είδη dependency ratio τα οποία αλλάζουν το ηλικιακό εύρος είτε στον αριθμητή είτε τον παρονομαστή. Επιπλέον, υπάρχουν διαθέσιμοι υπολογισμοί και για το economic dedendency ratio το οποίο περιλαμβάνει στον παρονομαστή μόνο τα άτομα που εργάζονται σε κάθε έτος της προβολής (βλ. European Commission, 2018a)

Πίνακας Β1 : Λόγος Εξάρτησης Ηλικιωμένων (Old-age dependency ratio)

Country	Ch 16-70	2016	2020	2025	2030	2035	2040	2045	2050	2055	2060	2065	2070
BE	18.7	31.1	33.1	36.3	39.8	42.5	44.0	44.8	45.7	46.7	48.1	48.9	49.8
BG	28.1	33.8	37.0	40.9	44.0	47.4	52.4	58.6	63.6	69.2	69.5	65.2	61.8
CZ	24.7	30.1	34.3	37.5	39.6	41.5	46.6	53.0	57.0	60.7	61.8	58.1	54.8
DK	22.8	32.5	34.2	36.3	39.2	42.0	43.9	44.3	44.0	45.7	49.4	52.7	55.3
DE	26.4	34.8	36.6	40.6	47.1	52.9	54.0	54.4	55.8	58.4	60.1	61.2	61.3
EE	26.1	31.9	34.8	38.6	41.4	43.6	46.7	49.6	53.9	60.1	61.6	59.4	58.0
IE	22.8	23.1	25.7	29.3	32.9	36.6	41.2	46.3	50.7	51.8	49.6	47.3	45.9
EL	32.6	36.2	39.2	43.9	48.9	56.2	63.8	72.0	77.3	76.5	73.6	70.4	68.7
ES	20.7	30.9	33.7	38.5	44.4	51.7	59.9	67.3	68.6	64.7	59.2	54.2	51.6
FR	16.0	33.7	36.9	40.6	44.4	47.7	50.2	50.3	50.2	49.3	48.2	48.5	49.7
HR	29.3	32.0	35.5	40.2	43.9	46.6	48.8	51.7	54.8	56.8	58.5	60.9	61.3
IT	28.3	37.2	39.4	42.9	48.6	55.5	62.4	66.6	67.7	67.4	66.4	65.3	65.5
CY	41.3	24.3	26.6	29.8	33.1	35.4	37.4	40.4	45.4	52.4	59.5	63.7	65.5
LV	27.3	32.7	35.8	41.8	47.9	52.8	57.0	60.2	65.5	72.3	72.9	65.5	59.9
LT	27.2	31.6	34.4	41.9	51.1	58.4	63.3	64.5	65.0	67.9	70.6	66.3	58.8
LU	31.0	22.5	23.4	25.7	29.1	32.9	35.9	38.8	42.0	45.4	48.7	51.7	53.5
HU	27.6	29.8	33.9	37.2	38.2	41.1	45.8	51.8	53.7	55.8	58.5	58.3	57.3
MT	29.8	31.7	35.5	40.7	43.9	44.4	45.3	47.3	50.2	54.4	59.1	61.8	61.5
NL	22.4	31.0	33.8	37.7	42.5	46.7	48.4	47.6	46.9	47.3	48.7	50.8	53.3
AT	29.7	29.9	30.8	34.0	39.1	43.9	46.1	47.2	49.5	52.3	55.9	58.3	59.6
PL	42.7	25.6	30.6	37.2	40.5	42.7	46.3	52.1	59.9	66.8	71.2	71.0	68.3
PT	37.8	35.0	38.1	42.3	47.7	53.3	60.6	67.7	70.9	70.7	70.4	71.3	72.8
RO	29.8	28.6	32.2	36.6	37.6	44.4	50.1	56.4	59.6	63.9	62.6	60.4	58.4
SI	25.1	30.1	34.8	40.3	45.3	49.3	52.9	57.6	61.2	62.6	60.9	58.0	55.3
SK	39.8	22.7	26.9	31.9	35.9	38.6	43.1	49.7	56.1	61.8	65.3	64.8	62.5
FI	21.2	35.9	39.8	43.6	46.7	48.3	47.8	48.4	50.1	51.9	54.7	56.1	57.2
SE	13.5	34.5	35.8	37.1	38.7	40.2	41.1	41.2	42.1	44.6	47.5	47.6	48.0
UK	20.0	30.7	32.0	34.5	38.0	41.0	42.5	42.9	44.2	46.0	48.0	49.8	50.7
NO	24.2	27.8	29.7	32.4	35.2	38.5	41.0	42.1	43.5	45.9	48.5	50.6	52.0
EU*	24.2	32.2	34.9	38.8	43.2	47.6	51.1	53.6	55.3	56.5	56.8	56.6	56.4
EA	23.3	33.6	36.1	40.1	45.3	50.6	54.4	56.7	57.9	58.0	57.5	57.0	56.9
EU27	25.0	32.5	35.3	39.5	44.0	48.7	52.6	55.5	57.3	58.4	58.4	57.9	57.5
EU* s	27.2	30.8	33.7	37.8	41.8	45.6	49.2	52.6	55.4	58.0	59.3	58.8	58.1

Πηγή: Ευρωπαϊκή Επιτροπή, Μελέτη Επιπτώσεων Γήρανσης πληθυσμού, Table III.1.61: Old-age dependency ratio 20-64

Το **benefit ratio** είναι ο λόγος της μέσης σύνταξης (συμπεριλαμβανομένου του ανταποδοτικού και τυχόν μη ανταποδοτικούς σκέλους) διαιρούμενο με το μέσο μισθό σε ολόκληρη την οικονομία κάθε κράτους-μέλους, όπως υπολογίζεται από την Ευρωπαϊκή Επιτροπή. Η εξέλιξη του benefit ratio είναι κρίσιμη για την κατανόηση της αναλογιστικής προβολής, καθώς αντανakλά τα χαρακτηριστικά των κανόνων των συνταξιοδοτικών συστημάτων ως προς τις παροχές και την τιμαριθμική τους αναπροσαρμογή. Συγκεκριμένα, το benefit ratio: (α) αντικατοπτρίζει τις μελλοντικές αυξήσεις σε μέσες συντάξεις λόγω των κανόνων τιμαριθμικής αναπροσαρμογής, της ωρίμανσης των πολιτικών που έχουν ψηφισθεί και των αυξημένων περιόδων εισφοράς στο σύστημα ήτοι εργασιακού βίου, (β) αντικατοπτρίζει τις μεταβολές των μέσων μισθών που καθορίζονται από τις υποθέσεις σχετικά με τους ρυθμούς αύξησης της παραγωγικότητας της εργασίας, και (γ) καταγράφει τις αλλαγές στη δομή των πληθυσμιακών ομάδων, και ιδίως το μερίδιο των συνταξιούχων προς τους εργαζομένους σε κάθε έτος της άσκησης της προβολής.

Πίνακας B2: Λόγος μέσης σύνταξης προς μέσο μισθό (benefit ratio)

Country	Ch 16-70	2016	2020	2025	2030	2035	2040	2045	2050	2055	2060	2065	2070
BE	-1.4	41.8	42.3	42.9	43.6	44.1	43.9	43.6	42.8	42.3	41.6	41.1	40.4
BG	-1.1	31.2	29.6	27.9	27.5	27.9	28.4	28.9	29.2	29.4	29.5	29.7	30.1
CZ	-2.6	39.9	38.0	36.7	35.9	35.4	35.4	35.9	36.5	36.9	37.3	37.5	37.3
DK	-7.3	41.7	40.6	39.3	38.2	36.9	35.9	35.2	34.8	34.7	35.0	34.8	34.5
DE	-6.4	42.0	42.0	41.0	39.7	38.3	37.6	37.4	37.1	36.7	36.3	35.7	35.5
EE	-13.1	33.1	34.6	32.3	30.1	28.4	26.9	25.4	23.7	22.3	21.1	20.4	19.9
IE	0.0	26.8	26.3	26.3	26.4	26.5	26.5	26.6	26.6	26.7	26.8	26.8	26.8
EL	-35.3	77.0	64.2	61.2	59.4	57.1	54.1	50.5	47.4	44.6	43.1	42.3	41.6
ES	-20.2	57.7	55.1	51.5	48.2	45.3	42.7	40.2	37.7	35.4	34.3	35.6	37.6
FR	-14.5	50.5	49.6	48.8	47.1	45.6	44.4	42.8	41.3	40.0	38.8	37.4	35.9
HR	-13.9	31.6	31.2	29.9	28.1	26.5	24.7	22.9	21.4	20.2	19.3	18.5	17.8
IT	-12.6	58.9	60.7	64.1	64.4	62.9	59.7	55.5	51.4	48.4	47.0	46.5	46.3
CY	-22.1	62.9	58.2	57.1	56.4	55.4	53.0	48.2	44.3	41.5	40.2	40.0	40.8
LV	-11.9	24.0	22.8	19.8	18.1	17.3	16.4	15.5	14.6	13.6	12.7	12.1	12.1
LT	-12.1	31.4	33.1	30.0	27.1	24.9	23.4	22.4	21.5	20.4	19.4	19.1	19.3
LU	0.6	51.8	53.8	54.4	53.1	52.4	52.0	51.8	51.5	52.0	52.7	52.8	52.4
HU	-7.7	40.4	37.1	34.8	32.8	31.8	32.0	32.6	32.3	32.0	32.0	32.3	32.7
MT	-9.9	49.2	47.6	42.7	39.5	38.0	37.7	38.2	39.0	39.7	40.0	39.7	39.3
NL	-1.7	35.7	32.9	32.0	31.8	32.7	33.4	33.8	34.2	34.4	34.3	34.1	34.0
AT	-11.6	50.5	50.5	49.4	48.5	47.4	45.8	44.2	42.8	41.9	41.0	40.0	38.9
PL	-25.6	48.5	44.8	41.6	38.1	34.9	31.9	29.3	27.3	25.8	24.6	23.7	22.9
PT	-23.5	57.5	57.9	57.2	56.2	53.5	49.7	45.5	41.0	37.8	35.8	34.4	34.0
RO	-9.5	35.5	31.9	29.4	26.6	25.9	25.8	25.9	25.8	26.1	25.9	25.8	26.0
SI	-0.8	31.8	30.1	29.5	29.3	29.6	29.9	30.0	30.0	30.0	30.0	30.4	31.0
SK	-8.2	46.6	44.4	40.3	37.5	35.9	35.0	34.8	34.7	35.3	36.5	37.7	38.4
FI	-7.4	53.5	53.1	53.0	52.4	51.2	49.7	48.1	47.1	46.6	46.1	46.1	46.1
SE	-16.5	38.6	36.2	33.5	31.2	29.5	28.0	26.7	25.4	24.3	23.5	22.8	22.1
UK	0.8	27.8	28.4	28.2	28.5	28.8	28.9	28.9	29.1	29.4	29.5	29.6	28.5
NO	-14.9	50.6	50.0	48.6	46.7	44.6	42.7	41.1	39.6	38.2	37.2	36.4	35.8
EU*	-10.6	43.5	42.0	40.5	39.1	38.0	36.9	35.7	34.7	33.9	33.4	33.1	32.9
EA	-10.6	44.1	43.0	41.7	40.4	39.3	38.1	36.7	35.4	34.5	33.9	33.6	33.5
EU27	-11.0	44.1	42.5	41.0	39.5	38.3	37.2	36.0	34.9	34.0	33.5	33.2	33.1
EU* s	-10.6	43.5	42.0	40.5	39.1	38.0	36.9	35.7	34.7	33.9	33.4	33.1	32.9

Πηγή: Ευρωπαϊκή Επιτροπή, Μελέτη Επιπτώσεων Γήρανσης πληθυσμού, Table III.1.81: Benefit ratio

Το **μεικτό ποσοστό αναπλήρωσης (Gross replacement rate at retirement %, Old-age earnings-related pensions)** υπολογίζεται ως ο λόγος της πρώτης σύνταξης αυτών οι οποίοι συνταξιοδοτούνται σε ένα δεδομένο έτος έναντι του μέσου μισθού πριν τη συνταξιοδότηση. Ο μέσος μισθός (σε όλη την οικονομία) που χρησιμοποιείται στο benefit ratio συνήθως διαφέρει από τον μέσο μισθό αυτών που είναι πριν τη σύνταξη, εκτός και αν στην αναλογιστική προβολή έχει γίνει υπόθεση για σταθερό μισθό σε όλο τον εργασιακό βίο.

**Πίνακας Β3: Μεικτό ποσοστό αναπλήρωσης
(Gross replacement rate at retirement %, Old-age earnings-related pensions)**

Country	Ch 16-70	2016	2020	2025	2030	2035	2040	2045	2050	2055	2060	2065	2070
BE	-3.1	40.2	40.5	40.7	42.3	41.2	40.2	39.9	39.1	38.8	37.8	37.6	37.1
BG	3.4	35.8	40.6	37.2	41.8	41.8	40.8	39.4	39.3	39.5	39.4	39.3	39.2
CZ	-2.0	43.1	39.5	39.8	40.3	38.4	40.0	42.7	43.3	43.6	45.0	43.7	41.1
DK	-0.2	27.2	27.9	28.1	28.0	27.9	27.7	27.6	27.4	27.5	27.3	27.2	27.1
DE	-4.6	37.8	38.2	37.4	36.5	35.4	34.9	34.8	34.5	34.2	33.9	33.4	33.2
EE	-15.4	41.2	42.6	39.0	36.9	35.3	33.5	31.1	29.0	27.7	26.9	26.2	25.8
IE	-2.1	36.6	34.3	34.5	34.7	34.9	34.8	34.6	34.4	34.3	34.4	34.4	34.4
EL	-14.7	68.4	66.5	62.1	61.6	61.5	59.2	58.7	56.2	53.3	53.8	52.3	53.7
ES	-33.7	78.7	71.8	63.0	57.8	55.7	53.8	51.3	49.2	47.5	46.4	45.8	45.0
FR	-9.9	45.4	52.8	50.1	48.5	44.2	47.9	41.1	40.1	37.9	37.6	38.6	35.6
HR	-13.8	30.8	30.5	26.1	21.0	20.7	20.0	19.5	18.9	18.4	17.8	17.5	17.0
IT	-14.6	64.4	65.5	59.5	57.8	52.9	49.5	46.4	45.2	46.1	48.6	48.1	49.8
CY	10.0	40.6	46.0	48.0	48.4	45.1	43.1	40.9	41.3	40.2	43.4	43.9	50.6
LV	-30.0	51.7	46.0	41.1	34.9	32.0	26.7	24.4	22.5	21.1	20.4	20.7	21.7
LT	:	:	35.2	31.5	27.5	24.5	22.5	21.1	20.0	19.0	18.1	17.6	17.5
LU	-9.9	72.9	66.2	60.4	61.3	63.7	64.3	62.9	61.8	62.6	63.6	63.4	63.0
HU	3.7	45.5	46.1	46.0	47.6	48.3	49.3	48.4	48.9	48.7	48.6	49.2	49.2
MT	-2.7	50.0	51.1	47.9	50.4	49.7	49.3	48.8	48.2	48.0	47.8	47.7	47.3
NL	:	:	:	:	:	:	:	:	:	:	:	:	:
AT	-1.9	44.4	42.7	49.7	52.2	50.5	48.5	47.5	45.7	45.3	44.0	43.1	42.5
PL	-38.4	61.4	57.8	50.5	41.4	32.9	27.6	24.9	24.0	23.7	23.5	23.3	23.0
PT	-12.4	68.3	69.3	77.3	76.0	71.4	66.0	62.3	58.6	56.3	55.7	55.1	55.9
RO	-0.7	30.2	31.6	31.6	31.5	30.3	29.9	30.1	30.4	30.3	30.2	29.8	29.5
SI	1.0	34.7	36.3	36.5	36.4	36.3	36.2	36.1	36.0	35.9	35.9	35.8	35.7
SK	1.3	49.0	51.0	49.5	47.3	45.1	43.4	43.2	43.5	48.0	51.9	51.4	50.2
FI	0.7	41.3	40.5	41.5	39.2	38.5	38.4	39.8	41.7	41.5	41.9	42.5	42.0
SE	-10.3	32.6	32.6	30.7	29.2	26.5	24.8	22.8	23.8	23.3	22.3	22.3	22.3
UK	:	:	:	:	:	:	:	:	:	:	:	:	:
NO	:	:	:	:	:	:	:	:	:	:	:	:	:
EU*	-7.0	45.1	46.3	44.6	43.5	41.7	40.5	39.2	38.6	38.2	38.3	38.1	38.1
EA	-6.5	45.6	47.2	45.8	44.7	43.0	41.7	40.3	39.3	38.8	39.1	38.8	39.0
EU27	-7.0	45.1	46.3	44.6	43.5	41.7	40.5	39.2	38.6	38.2	38.3	38.1	38.1
EU* s	-8.8	46.9	46.3	44.6	43.5	41.7	40.5	39.2	38.6	38.2	38.3	38.1	38.1

Πηγή: Ευρωπαϊκή Επιτροπή, Μελέτη Επιπτώσεων Γήρανσης πληθυσμού, Table III.1.82: Gross replacement rate at retirement %, Old-age earnings-related pensions

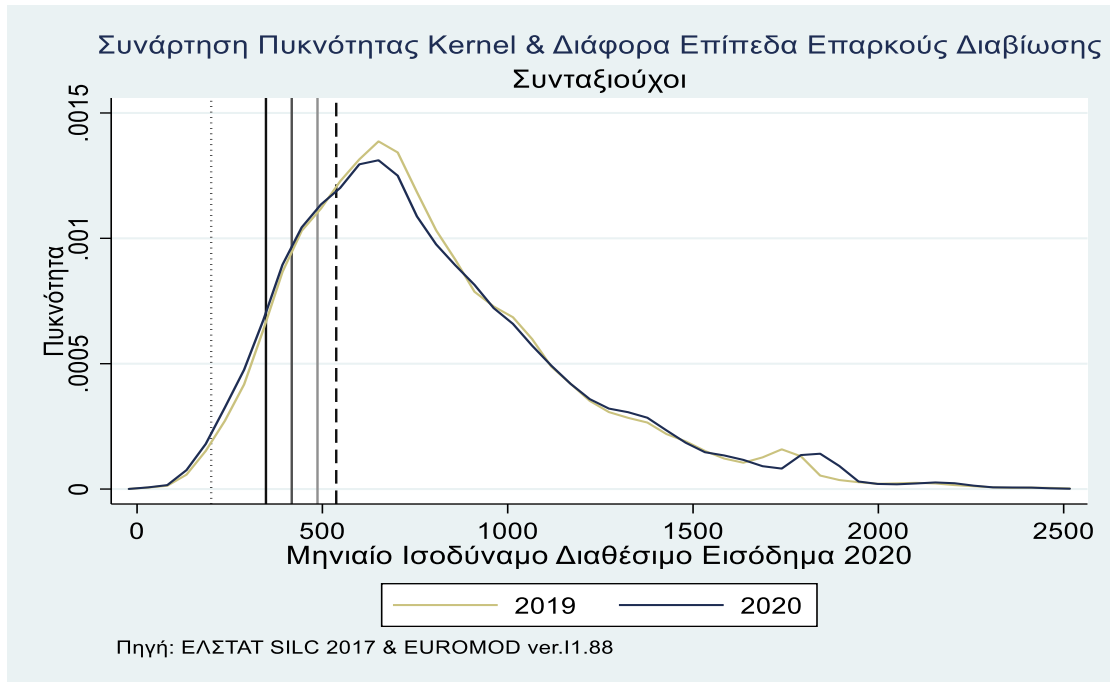
Παράρτημα Γ – Προσομοίωση Σεναρίου 2020

Οι αλλαγές που προσομοιώνονται στο υπόδειγμα EUROMOD για το 2020 σε σχέση με το 2019 είναι οι εξής

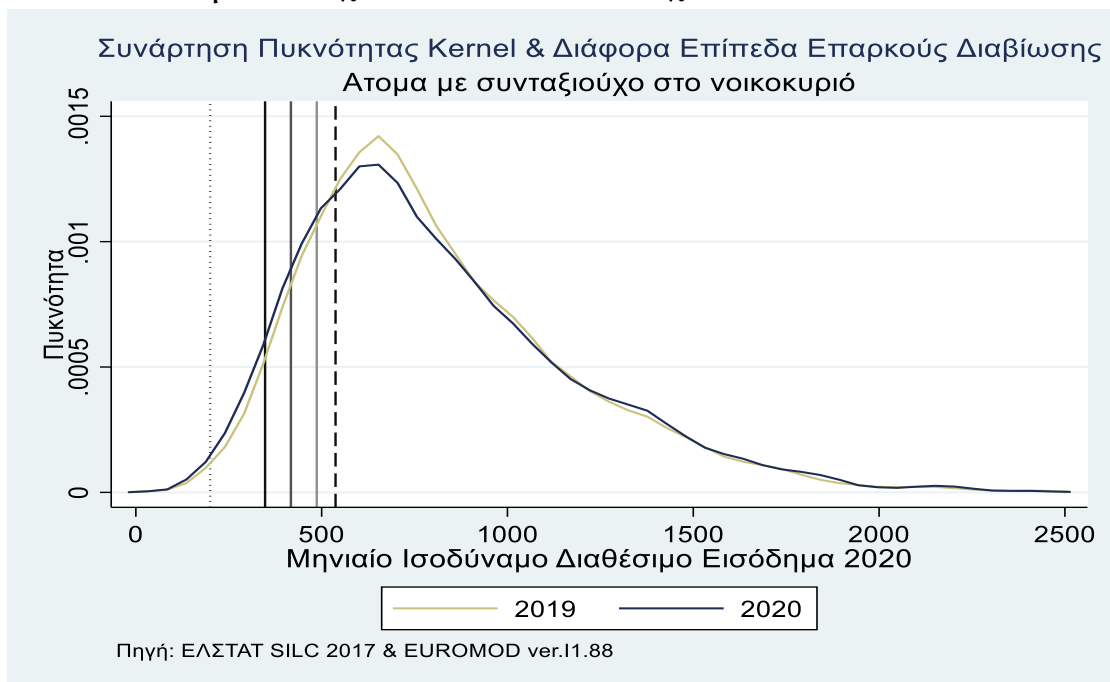
- ΕΚΑΣ: πλήρης κατάργηση (ήταν €12 το 2019) – τελευταία φάση κατάργησης
- Φόρος Εισοδήματος Νομικών Προσώπων όπως ισχύει για το 2020
- Νέο σύστημα εισφορών για αυτοαπασχολούμενους/αγρότες
 - ο Η κατανομή των ασφαλισμένων σε κλάσεις ακολουθεί το Παράρτημα της μελέτης που μας δόθηκε από το Υπουργείο Εργασίας και Κοινωνικών Υποθέσεων (Πίνακες 13, 14 και 15 για ΕΤΑΑ, ΟΑΕΕ και ΟΓΑ αντίστοιχα)
 - ο Σημείωση: στο EUROMOD δεν προσομοιώνουμε εισφορές για επικουρική σύνταξη για ασφαλισμένους στον ΟΑΕΕ
- Κατάργηση «13^{ης} σύνταξης»
- Κατάργηση των μειώσεων του 2016 στις επικουρικές συντάξεις
- Ποσοστιαίες μεταβάσεις συνταξιούχων από αρνητικές σε θετικές διαφορές:
 - ο για ΙΚΑ, υπόλοιπο ΕΦΚΑ: 3,4%
 - ο για Δημόσιο 4,4%
- Για όσους από τους παλαιούς συνταξιούχους του Δημοσίου έχουν θετική διαφορά, η νέα μικτή σύνταξη έχει αύξηση:
 - ο για όσους έχουν μικτή σύνταξη κάτω των 500 ευρώ 0%, ενώ
 - ο γι' αυτούς που έχουν μικτή σύνταξη άνω των 500 ευρώ 23,2%.
- Για όσους από τους παλαιούς συνταξιούχους του ΕΦΚΑ εκτός Δημοσίου έχουν θετική διαφορά, η νέα μικτή σύνταξη έχει αύξηση:
 - ο για όσους έχουν μικτή σύνταξη κάτω των 500 ευρώ 0%, ενώ
 - ο γι' αυτούς που έχουν μικτή σύνταξη άνω των 500 ευρώ 16,0%.
- Για τους νέους συνταξιούχους (μετά την 05/2016) οι αυξήσεις είναι:
 - ο για μικτή σύνταξη κάτω των 500 ευρώ: 0,74%,
 - ο για μικτή σύνταξη 500-1000 ευρώ: 3,77%,
 - ο για μικτή σύνταξη 1000-1500 ευρώ: 6,74% και
 - ο για μικτή σύνταξη άνω των 1500 ευρώ: 5,71%

Παράρτημα Δ – Σύγκριση εισοδημάτων συνταξιούχων και μελών νοικοκυριών συνταξιούχων 2019 και 2020

Γράφημα Δ1: Συνάρτηση Πυκνότητας Kernel για συνταξιούχους (2019 και 2020)

Γράφημα Δ2: Συνάρτηση Πυκνότητας Kernel για μέλη νοικοκυριών με τουλάχιστον έναν συνταξιούχο (2019 και 2020)

Παράρτημα Ε – Εκτιμήσεις δείκτη Foster-Greer-Thorbecke (FGT)

Πίνακας Ε1. Εκτιμήσεις FGT(0), FGT(1) και FGT(2)

	Συνταξι- ούχοι	Μη συνταξι- ούχοι	Μέλη νοικοκυ- ριών συνταξι- ούχων	Μέλη νοικοκυ- ριών χωρίς συνταξι- ούχους	Σύνολο πληθυσμού
2016					
FTG(0) Τιμή	7,23	22,60	9,65	25,38	19,35
FGT(0) Σχετική θέση	0,37	1,17	0,50	1,31	1,00
FTG(1) Τιμή	1,56	8,01	2,20	9,41	6,65
FGT(1) Σχετική θέση	0,23	1,20	0,33	1,42	1,00
FTG(2) Τιμή	0,66	4,29	0,90	5,16	3,53
FGT(2) Σχετική θέση	0,19	1,22	0,25	1,46	1,00
2019					
FTG(0) Τιμή	9,25	19,84	11,90	21,14	17,60
FGT(0) Σχετική θέση	0,53	1,13	0,68	1,20	1,00
FTG(1) Τιμή	1,87	5,63	2,35	6,03	4,84
FGT(1) Σχετική θέση	0,39	1,16	0,49	1,25	1,00
FTG(2) Τιμή	0,67	2,44	0,86	2,66	2,06
FGT(2) Σχετική θέση	0,32	1,18	0,42	1,29	1,00
2020					
FTG(0) Τιμή	10,63	19,90	12,77	21,15	17,94
FGT(0) Σχετική θέση	0,59	1,11	0,71	1,18	1,00
FTG(1) Τιμή	2,26	5,59	2,68	5,91	4,88
FGT(1) Σχετική θέση	0,46	1,14	0,55	1,21	1,00
FTG(2) Τιμή	0,82	2,42	0,99	2,61	2,08
FGT(2) Σχετική θέση	0,39	1,16	0,48	1,25	1,00

Οι δείκτες της οικογένειας των Foster, Greer and Thorbecke (1984), FGT, χρησιμοποιούνται ευρέως για την ανάλυση της φτώχειας ή, στην περίπτωση μας, στην ανάλυση της επάρκειας του βιοτικού επιπέδου. Ο πρώτος δείκτης, FGT(0), δείχνει το ποσοστό του πληθυσμού που βρίσκεται κάτω από το επαρκές επίπεδο διαβίωσης (60% του διάμεσου ισοδύναμου εισοδήματος κατά κεφαλή) και οι

σχετικές εκτιμήσεις είναι ίδιες με τις εκτιμήσεις του Πίνακα 5.5. Ο δεύτερος δείκτης, FGT(1), μετρά όχι μόνο το ποσοστό στο πληθυσμού με μη επαρκές επίπεδο διαβίωσης, αλλά και το πόσο απέχουν κατά μέσο όρο από το όριο επαρκούς διαβίωσης αυτοί που βρίσκονται κάτω από αυτό. Ο τρίτος δείκτης, FGT(2) εκτός των ιδιοτήτων του FGT(1) μετρά και το κατά πόσον στο δείγμα υπάρχουν ακραίες τιμές – δηλαδή άτομα ή νοικοκυριά που, *ceteris paribus*, απέχουν πολύ από το όριο επαρκούς διαβίωσης.

Τα αποτελέσματα του Πίνακα Ε1 δείχνουν ξεκάθαρα ότι και για τις τρεις χρονιές που εξετάζουμε η τιμή της σχετικής θέσης των συνταξιούχων και των μελών των νοικοκυριών με συνταξιούχους είναι πάντοτε χαμηλότερη του 1,00 – δηλαδή η πιθανότητα μη επαρκούς βιοτικού επιπέδου είναι χαμηλότερη από τον εθνικό μέσο όρο, ενώ, επίσης, μειώνεται καθώς προχωράμε από τον FGT(0), στον FGT(1) και, κατόπιν, στον FGT(2). Δηλαδή, ο κίνδυνος του να βρεθούν τα μέλη των ομάδων ενδιαφέροντος κάτω από το όριο επαρκούς διαβίωσης είναι χαμηλότερος από τον εθνικό μέσο όρο, το μέσο εισόδημα όσων βρίσκονται κάτω από αυτό το όριο είναι υψηλότερο για τις ομάδες ενδιαφέροντος από ότι για το σύνολο του πληθυσμού αλλά και η πιθανότητα εμφάνισης εξαιρετικά χαμηλών εισοδημάτων είναι πολύ χαμηλότερη στις ομάδες ενδιαφέροντος από ότι στον υπόλοιπο πληθυσμό.